

Az *ott* szokatlan szerepei Igeköető, diskurzuspartikula

Kocsány Piroska
DE Germanisztika Intézet

Összefoglaló

Az *ott* határozószó redundáns használata (= ahol a mondatban szerepel a nominális helymegjelölés is, vö. *Éva ott állt a kapuban* versus *Éva a kapuban állt*) összevethető a hasonló irányhatározós szerkezetekkel (*Éva belépett a szobába*). Az irányhatározós szerkezetben az ige terminatív igeköetővel (*be-*) áll. Ennek analógiájára vezeti be É. Kiss Katalin a lokatív igeköető fogalmát (*ott/kint/bent* stb.), amelynek használata beleilleszkedik az igeidőrendszer fokozatos átalakulásába az ómagyar kortól napjainkig: a nézőponti aspektust hordozó formákat felváltja a szituatív aspektust támogató igeköetőrendszer. A dolgozat ezt a tételt próbálja továbbgondolni, különös tekintettel azokra a példákra, amelyekben egy inchoatív jelentésű időhatározó kijelöl egy időbeni vonatkozási pontot, ahonnan egy folyamatra/állapatra rátekinünk. Ez az együttállás kiváltja az *ott* mint igeköető in statu nascendi létét, és magyarázni tudja azokat az eseteket, amelyekben az *ott* a nominális helymegjelölés mellett kötelező, valamint azokat is, amelyekben a redundáns *ott* használatát stratégiai-pragmatikai tények indokolják. Az *ott* lokális jelentése az érvelésben összekapcsolódik a temporális jelentéssel, a temporális jelentés pedig elvezet a temporális perzisztencia kifejeződéséhez. Ennek sajátos megjelenésével találkozunk az *ott* mint diskurzuspartikula használata során.

Kulcsszavak: aspektuális, temporális és lokális jelentés, grammatikalizáció, diskurzuskiegészítéssel teszt, benyomáskeltés

1. Bevezetés

Az *ott* szócska igazi határjelenség. A lexikonban mint önálló határozószó vagy határozószói névmás (az elnevezést I. Kugler–Laczkó 2000: 155) szerepel. Bizonyos mondatbeli helyzetben az igeköetőkhöz hasonlóan viselkedik, ennek megfelelően jelenik meg a különböző kérdéseket felvető kutatásokban (Deme 1959; Schlachter 1995; Kiefer–Ladányi 2000; É. Kiss 2004a; 2006a; Forgács 2005). Ez a szerepe elválaszthatatlan az ige szemantikájától (Komlósy 1989; Schlachter 1995; É. Kiss 2004a; 2006a) és a helyhatározók mondatbeli pozíciójától (É. Kiss 2004b; 2005a), ugyanakkor választható konstrukciók esetében a választását pragmatikai és/vagy stilisztikai tényezők is befolyásolják (Schlachter 1995; Kocsány 2001; 2013; Forgács 2005). Tehát egyszerre (morfo)szintaktikai, szemantikai, pragmatikai és stilisztikai keretbe illeszkedő, azon belül leírható, sokszínű jelenség, amely felkínálja a lehetőséget, hogy ezek között a szerepek között összefüggést keressünk.

Szótári leírása szerint az *ott* (1) deiktikus határozószó vagy (2) határozószói névmás anaforikus funkcióban:

(1) – Hol az olló? – Ott (van).

- (2) A múzeumba megyünk. Ott találkozunk Évával.

Az *ott* előfordulhat értelmezős szerkezetben, megelőzve és kiegészítve a vele azonos referenciájú nominális helymegjelölést:

- (3) a. Ott, a bejáratnál állt Éva, kezében az elmaradhatatlan kosárral.
b. Éva ott, a bejáratnál állt, kezében az elmaradhatatlan kosárral.

Különleges, redundánsnak tűnő használatra lehetünk figyelmesek azonban azokban a mondatokban, ahol az *ott* az ige előtti helyet foglalja el, de a mondatban mintegy ismétlődve megjelenik a nominális helymegjelölés is:

- (4) a. Éva *ott állt a bejáratnál*, kezében az elmaradhatatlan kosárral.
b. *A bejáratnál ott állt* Éva, kezében az elmaradhatatlan kosárral.

Ez a használat különös figyelmet érdemel. Hiszen mondhattuk volna ezt is:

- (4) c. Éva *a bejáratnál állt*, kezében az elmaradhatatlan kosárral.
d. *A bejáratnál állt* Éva, kezében az elmaradhatatlan kosárral.

A következőkben ezt a redundánsnak nevezhető *ott*-ot veszem górcső alá. Arra a kérdésre keresek választ, hogy mi indokolhatja a megjelenését, továbbá lehet-e, és ha igen, miért és milyen feltételek mellett ezt a határozószót speciális igeekötőnek tekinteni. Ehhez megvizsgálom az igeekötők szintaktikai és szemantikai szempontú osztályához való tartozás lehetőségét (2. és 3. rész), és megpróbálom bemutatni azokat a tényezőket, amelyek a redundáns *ott* használatát a jelen nyelvhasználatban irányíthatják (4. rész). Végül kitérek az *ott* egy meglepő, a diskurzuspartikulákra emlékeztető viselkedésére (5. rész). A dolgozat ezzel az *ott* két szokatlan használatának és e használatok lehetséges összefüggésének leírására vállalkozik.

2. Első közelítés: az igeekötők, az igemódosítók és az *ott*

Az igeekötő a szóalkotás szempontjából különleges esetnek számít. Az igeekötős ige ugyanis egyfelől lehet lexikalizálódott alakzat, másfelől viszont nem zárt lexikális egység, mert a mondatban alkotórészei szintaktikai szabályokat követve elmozdulhatnak (Kiefer 2003: 177). Az igeekötős igeek eszerint egyfelől (a képzett szavakhoz hasonlóan) szótagi egységek (Gyuris–Kiefer 2008: 244), ugyanakkor az igeekötők a szintaxis szempontjából az igemódosítók¹ közé tartoznak, amennyiben a szintaktikai struktúrában ugyanazokat a formációkat mutatják. Tehát semleges mondatban² közvetlenül az ige előtt állnak, ha pedig más mondatrész kap hangsúlyt, és kerül az ige előtti fókusz helyzetbe, akkor az ige mögé sorolódnak. Nézzük a következő párhuzamos példákat:

- (5) a. Tom *fehérre* festette a kerítést. → Ben festette *fehérre* a kerítést.
b. Éva reggel *újságot* olvasott. → Éva reggel olvasott *újságot*.
c. Éva reggel *megírta* a levelet. → Éva reggel írta *meg* a levelet.

¹ A terminus meghatározását I. É. Kiss–Kiefer–Siptár (1998: 33ff.).

² A semleges (hangsúlyozású), másképp lapos prozódiajú mondat meghatározását I. Komlósy (1989: 339).

Szemantikai szempontból mind az igemódosítók, mind az igekötők az igével együtt komplex igei jelentést képeznek. (= Az *ír* egyszerű, a *levelet ír* komplex jelentés. Hasonlóan az *ír* egyszerű, a *megír* komplex jelentést hordoz.) Ugyanakkor az igekötő jelentősen eltér a többi igemódosítótól. Kiefer Ferenc (2003; 2007) amellett érvel, hogy míg a névszói igemódosítót alapvetően vonzatként tudjuk meghatározni, az igekötő nem az ige vonzata a mondatban, nemcsak szintaktikai, hanem lexikális jelenség is, amely új vagy módosított jelentést adhat az igenek (l. például *sír – felsír, söröz – besöröz*). Emellett további fontos lexikális és morfológiai kritérium, hogy az igekötős igék tovább képezhetők, a névszós szerkezetek nem (vö. *megérkezik* → *megérkezés* versus *fehérre fest* → *fehérfestés), és az igekötők meg is kettőzhetők (*fel-feldob*). Mindezért az igekötők az igemódosítóknak csak nagyon speciális esetét képviselik (Kiefer 2003; 2007).

Ami ráadásul az *ott*-ot és a többi hasonló lokális helyhatározót illeti (*kint, fent* stb.), ezek ugyan szórendi szabályozottságuk tekintetében úgy viselkednek, mint az igemódosítók, de ugyanakkor pontosan ugyanezt a szabályt követik az egyéb szabad határozók is, l. a következő példában a *kint* és a *forrón*: *Éva kint olvas a teraszon.* → *Éva olvas kint a teraszon.* // *Éva forrón szereti a levest.* → *Éva a levest szereti forrón.* Mármost ezek a szabad határozók nem vonzatok, nem az ige argumentumai, tehát nem is igemódosítók még speciális változatként sem. Másfelől, bár akadnak alkalmi lexikalizálódott esetek (*kint-tartózkodás*), a lokális határozókból sem keletkeznek továbbképzett lexémák. Eszerint az igekötőkre emlékeztető lokális határozók (és közöttük az *ott*) Kiefer Ferenc idézett érvelésében nem (vagy csak igen specifikus esetként) számítanak igemódosítóknak, és nem számítanak igekötőnek sem (Kiefer 2003; 2007: 232kk.).³

Mindez természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy egyedi, ritka, lexikalizált igekötős változatok fel ne tűnjenek (például *abbahagy, egyetért, ellentmond*), és eszerint ilyen egyedi lexikalizált esetnek tekinthetjük azt a néhány igét is, amelynek speciális igekötője éppen az *ott* lokális határozó. A szakirodalom egyfajta morfológiai és lexikonbeli zárványként három olyan komplex igét említ meg, amelyben az *ott* szó igekötőnek számít, ezek a következők: *otthagyt, ottfelejt, ottmarad* (l. Kiefer–Ladányi (2000: 481); Kiefer (2003: 185)) hozzáteszi az *ottveszik* [másképp *ottvész*] alakot is). Ezekkel az igékkel összefűzve az *ott* a mondatban ugyanúgy viselkedik, mint a legtöbb igekötő: az ige előtti és az ige utáni helyét a mondat fókuszának milyensége és a mondat hangsúlyviszonyai írják elő.

- (6) A család elköltözött, a kutyát egyszerűen *otthagyták*. → A kutyát nem *hagyták ott*, csak elköbörgött.

Az *otthagyt* típusú igékben speciális igekötőként lexikalizálódott *ott* is tekinthető redundánsnak, amennyiben ezen azt értjük, hogy a mondatban kifejtve szerepel az *ott*-tal azonos referenciájú névszói helymegjelölés is.

- (7) a. A kutyát *otthagyták* az országúton.
b. A kutya *ott* állt az *ajtóban*.

³ Az irányjelentésű névutók, mint például *oda, rá* stb. ugyanakkor a termékeny igekötő állományhoz tartoznak, l. Kiefer (2007: 241).

A (7b) mondatbeli redundáns *ott* azonban, szemben a lexikalizálódott esetekkel, közties állapotot képvisel egyfajta „látszatra igeikötő” és „mégsem igeikötő” státusz között a következők okán: nem igeikötő, mert ellentétben az igeikötőkkel, fókuszba emelt nominális helymegjelölés esetében nem mozdul el az ige mögé – viszont grammatikai tényként is elkönnyvelhető, hogy ebben a helyzetben kötelezően törölődik. Vessük össze ezeket a példákat:

- (8) a. A kutyát otthagyták az országúton. →← A kutyát az országúton hagyták ott.
 b. A kutya ott állt az ajtóban. →← *A kutya az ajtóban állt ott.⁴

Valóban van tehát különbség a kivételnek tekintett lexikalizálódott esetek (*otthagyt*, *otthamarad*, *ottfeljejt*) és a redundáns *ott*-ot tartalmazó esetek (*ott állt*) között. Az *otthagyt* előtagja (igeikötője) „elvesztette” deiktikus jelentését, és összeolvadt az ige jelentésével. A *kutyát 'otthagyták* mondatban nem konkretizálódik a hely, a hangsúly az ige 'elhagy, elfelejt, mellőz' stb. jelentésén van. Ezzel szemben *A kutya 'ott 'állt* mondathoz hozzá kell gondolnunk a társalgási univerzumból a konkrét helyet. A prozódiai viszonyok sem azonosak, l. a hangsúlyokat jelző aposztrófokat. Mégis, ha a mondatban megjelenik a nominális helymegjelölés, a hangsúlyviszonyok hasonlóak lesznek – bár a redundáns *ott* mellett adott esetben, vagyis a beszélő szándéka szerint az ige is kaphat nyomatékot (l. (9d)), az igeikötővé vált *ott* mellett viszont nem (l. (9b), hasonlóan Deme (1959) is):

- (9) a. A 'kutyát 'otthagyták az 'országúton.
 b. *A kutyát 'ott 'hagyták az országúton.
 c. A 'kutya 'ott állt az 'ajtóban.
 d. A kutya 'ott 'állt az 'ajtóban.

A (9a) és (9c) példával szemléltetett hangsúlybeli hasonlóság amellett szól, hogy a redundáns proadverbiális *ott* mégis összefügg a már lexikalizálódottnak tűnő igeikötős esetekkel.

Van még egy további tényező, amely a redundáns *ott* grammatikalizációját támogatja, ez pedig a mélyhangrendűség. A közelre mutató, magas hangrendű *itt* alak (talán a kognitív proximitás okán) kevés kivételtől eltekintve megőrzi kontextusfüggő deiktikus jelentését. A mély hangrendű *ott* viszont, úgy is, mint lexikalizálódott igeikötő-zárvány és úgy is, mint redundáns proadverbiális szintaktikai jelenség, ezzel a tulajdonságával szépen illeszkedik a névmások és korrelátumok grammatikai rendszerébe, l. pl. az ilyen eseteket:

- (10) Péter köszöntötte a hölgyet, de az nem válaszolt. Senki sem tud úgy írni, ahogy te. *Olyan* lakást szeretnék, amilyent az újságban láttunk.

Összefoglalva a mondottakat, a redundáns *ott* első közelítésre, ha nem is igazi igeikötő, de valamiképpen szabályozott grammatikai jelenségnek tűnik a fókuszba emelt nominális helymegjelöléssel együtt járó, *esetenként kötelező törlés*, semleges mondatban az *igeikötős igékkel azonos hangsúlyviszonyok lehetősége* és a *mélyhangrendűség* okán. Néhány ige esetében pedig az *ott* tekinthető minden tekintetben szabályosan viselkedő igeikötőnek.

⁴ A példa csak úgy működne, ha az *ott* mint deiktikus határozószó külön kijelentést képezne: *Az ajtó mögött állt, ott* (+ rámutató gesztus).

Emellett észre kell vennünk azt a párhuzamosságot, amelyet a célra mutató igekötős szerkezetek és a lokális határozószókkal alkotott szerkezetek mutatnak (például: *Péter odament a fiúhoz. Péter ott állt a kapuban.*), még akkor sem, ha tudomásul vesszük, hogy ellentétben az *ott*-tal, a termékeny igekötővel alkotott, célra irányuló igék esetében az ige után következő igekötő nem törődik (*Péter a fiúhoz ment oda* → ← **Péter a kapuban állt ott*).

A következőkben tehát célszerű közelebről megvizsgálni az ige előtti *ott* lehetőségeit, egyfelől az igekötők (szintaktikai) funkciója, másfelől az igék (szemantikai) minősége szerint.

3. Az ige előtti *ott* az igekötők között

3.1. Az igekötő használatának növekvő súlya a magyar nyelv történetében

A lokatív igekötők kategóriáját, amelyekhez az *ott* is tartozhat, együtt kell látnunk azzal a változással, amely a magyar nyelv története során az ómagyar kor óta az igeidők használatában végbement. Ez a változás a háttere É. Kiss Katalin igekötőelméletének, amelyben az *ott* mint igekötő jelenik meg (É. Kiss 2004a; 2005b; 2006a; 2006b). Az igeidők előfordulása és használata sok nyelvben, köztük a magyarban nem választható el az aspektustól. Az aspektus pedig nem függetleníthető az eseményszerkezet (ontológiai fogantatású) fogalmától.⁵ Carlota Smith monográfiáját követően (Smith 1991) a szakirodalom megkülönbözteti a situációs aspektust és a nézőponti aspektust. Mindkét aspektus a mondatban megvalósuló, mondatszintű kategória.

A situációs aspektus alapját az ige belső időszerkezete és a mindenkori predikátum argumentumaival való összjátéka képezi. A belső időszerkezet (eseményszerkezet) típusa szerint Carlota Smith öt alapkategóriát különböztet meg.⁶ Zeno Vendler (1967) négy alapkategóriájához (1. állapotok, 2. folyamatok vagy más szóval cselekvések, 3. teljesítmények, 4. eredmények) hozzáfűz egy ötödiket, a pillanatnyi események (szemelfaktívumok) kategóriáját. Ezeket a típusokat a [$\pm$ statikus], [$\pm$ duratív] és [$\pm$ telikus] jegyek eloszlásával jellemzi. A durativitás több pontból összeálló időintervallumot jelent, a telicitás inherens végpontot feltételez. A durativitás és a telicitás nem jelent ellentétet.

⁵ Az aspektus és az eseményszerkezet összefüggéseiről részletesen I. Kiefer (1998; 2007). Az eseményszerkezet gazdagabb az aspektuális szerkezet lehetőségeinél, ez utóbbiak levezethetők az eseményszerkezet lehetőségeiből (Kiefer 1998: 79). A jelen dolgozatban is hivatkozott alapmű, Zeno Vendler dolgozata négy eseményszerkezetet tárgyal (Vendler 1967). Részletesebb vizsgálatok ennél sokkal több típust tárnak fel, I. Kiefer (2007).

⁶ Carlota Smith elméletének részletes bemutatását és bírálatát I. Kiefer (2007: 296kk.), továbbá Németh (2009; 2012: 26kk., 64kk.). Németh Boglárka számos friss meglátást és új megoldási javaslatot tartalmazó monográfiájában (Németh 2012) Smith kétszintű modelljéből indul ki, ezt a modellt módosítja, és alkalmazza a magyar aspektusrendszerre, különös tekintettel a statikusságra. A situációs aspektus osztályait a [$\pm$ telikus] jeggyel és a [$\pm$ statikus] jegy helyett a [$\pm$ dinamikus] jeggyel határolja el. A részletesen kidolgozott, négy kritériummal (homogenitás, non-alternáció, non-ágentivitás, inherens perzisztencia) definiált statikusság nem azonos a Vendlernél és nyomában Smithnél megjelenő, egyszerű *állapot* kategóriával, illetve a [+ statikus] jegy meglétével.

1. Az állapotok statikusak és duratívak, de nem telikusak, vagyis nem behatároltak, például: *Péter tudja az egyszeregyet.*
2. A folyamatok duratívak, nyilvánvalóan nem statikusak és eredendően nem is telikusak, például: *Két órán át rajzolt egy kertet.*
3. A teljesítmények lehetnek duratívak és telikusak, vagyis jelentésük egybefoglalhat egy időintervallumot és egyúttal annak határpontját is, például: *Éva rajzolt a táblára egy virágot.*
4. Az eredmények egyedüli jellemzője, hogy telikusak, például: *Végre elértük a csúcst.*
5. A szemelfaktívumokra egyik jegy sem érvényes, például *Péter tüsszentett.*

Az eseményszerkezet öt típusát ugyan az ige jelentése hordozza, a típusok mégis sokszorosan összefüggnek a mondat egyéb tényezőivel, tehát függnek például az igeidőtől, az argumentumok milyenségétől, az állítmányhoz kapcsolódó határozóktól és esetenként számos egyéb egyedi lexikális, pragmatikai vagy kontextuális tényezőtől. Például egyes igék jelen időben [- telikus] folyamatot,⁷ múlt időben viszont [+ telikus] teljesítményt fejezhetnek ki: *Éva rajzol egy kertet* →← *Éva rajzolt egy kertet*. Megfelelő időhatározókkal (üggyevezett időmódosítókkal, l. Kiefer 2007: 39; Gyuris–Kiefer 2008) ugyanaz az állítmány kétféleképpen is értelmezhető: *Éva két órán át rajzolt egy kertet* ([- telikus]) →← *Éva két óra alatt rajzolt egy kertet* ([+ telikus]). A névszói argumentum számossága is befolyásolja az esemény milyenségét: *Éva almákat evett* ([- telikus]) →← *Éva evett egy almát* ([+ telikus]).⁸ A situációs aspektus mindezeket a lehetőségeket képviseli mint univerzális nyelvi jelenség, amelynek az egyes nyelvekben különböző szinteken különféle megvalósulásaival találkozhatunk. Ami általában fontos jellemzője a situációs aspektusnak, az az aspektus morfológiai jelöltségének hiánya.

A nézőponti aspektust másfelől éppen a grammatikai jelöltség jellemzi, összefüggésben a külső időviszonyokkal (amelyek leírhatók például a Reichenbach-i eseményidő, beszédidő, referenciaidő kategóriákkal – Reichenbach 1947) és azok inflexiói megjelenítésével. A nézőponti aspektus abban az értelemben lehet például imperfektív vagy perfektív, hogy egy adott eseményt csak egy részletében ragad meg (imperfektív), vagy az egészre összpontosít, beleértve annak kezdő- és végpontját is (perfektív). A nézőponti aspektus – ellentétben a situációs aspektussal – nem univerzális nyelvi-grammatikai kategória.

Németh Boglárka a következőképpen határozza meg a situációs és a nézőponti aspektust: „A situációs aspektus a mondatban kompozicionálisan jelölt kategória, mely a leírt situációhoz rendelt eseményszerkezetet konvencionálisan meghatározott, nyelvileg kódolt jegyekkel fejezi ki.” (Németh 2012: 64) „A nézőponti aspektus

⁷ Ha jövő időben értelmezzük a kijelentést, akkor [+telikus] jelentést kaphat.

⁸ Ezeket és a hasonló jelenségeket a szakirodalom az aspektus kompozicionalitása fogalom alá rendezve tárgyalja, l. Kiefer (2007: 49kk.). A problémakör kritikusan áttekintését l. Németh (2012: 70kk.) és az ott hivatkozott fejezetekben is. Emellett Wacha Balázs írásaiban számos egyéb, kontextuálisan vagy pragmatikailag értelmezhető lehetőségre figyelhetünk fel (Wacha 1976; 1989; 2001). É. Kiss Katalin hivatkozik Bende Farkas Ágnes hasonló jellegű példáira is, többek között arra az érdekes megfigyelésre, amely a telicitást a szöveg első, kezdő mondatának lehetőségével vagy kérdésességével fűzi össze (Bende-Farkas (1995), idézi É. Kiss (2004a: 21); É. Kiss (2006a)).

egy, az előzőtől különböző aspektuális szint, melynek kategóriáit nem az igék vagy nagyobb egységek inherens szemantikai jegyei határozzák meg, hanem általában valamilyen grammatikai eszköz (morfológiai elem vagy perifrasztikus kifejezés) formájában jelöltek, és funkciójuk, hogy segítségükkel a beszélő az adott predikátumhoz rendelt eseményszerkezet valamely szakaszát vagy az eseményszerűség kvantifikációs jegyei által meghatározott szakaszt helyezi fókuszba” (Németh 2012: 66). Mind É. Kiss Katalin, mind Németh Boglárka hangsúlyozza (különböző szemzőgből és céllal, különböző érvelési keretben) a kétféle aspektus összefüggését.⁹

A magyar nyelv korábbi állapotában az írásos emlékek alapján jelen volt a grammatikailag jelölt nézőponti aspektus (l. ezeket az alakokat: *mond*: egyszerű jelen, *mondott*: befejezett jelen, *monda*: egyszerű múlt, *mond vala*: befejezetlen múlt, *mondott vala*: befejezett múlt; É. Kiss (2005b: 422), Reichenbach (1947) kategóriái nyomán). A későbbiekben emellett általánossá vált az igekötők használata a telicitás jelölésére, vagyis egy többé-kevésbé szabályozott rendszer alakult ki a szituatív aspektus formai megjelenítésére. É. Kiss Katalin vizsgálatai azt igazolják, hogy bizonyos részrendszerekben (= eseményszerkezetük alapján leírható igecsoportokban és adott esetben az ige argumentumának mivoltától függően) kialakult egyfajta rendszerszerű szituatív aspektus, és ezzel párhuzamosan kopott ki a korábbi rendszerszerű nézőponti aspektus a múlt idő paradigmájából (É. Kiss 2005b; 2006b). Ennek oka az lehet, hogy a szituációs aspektus jelentésbeli hozzávétele és a telicitás és atelicitás egyre pregnánsabb elkülönítése (éppen az igekötőhasználat révén) redundánssá tehető a nézőponti aspektus perfektív és imperfektív kettősségét. Más szóval: a szituációs aspektus alapján kikövetkeztethető volt a nézőponti aspektus, ezért ennek megkülönböztető jelölése szükségtelenné vált.

Abban a folyamatban, amelyben a grammatikailag jelölt nézőponti aspektus kiszorult a paradigmából, és helyette megjelent a rendszerszinten jelölt szituációs aspektus, az igekötők játszották a főszerepet. É. Kiss Katalin meggyőző érvekkel támasztja alá ezt a folyamatot (É. Kiss 2004a; 2006a). Kiindulópontja az atelikus – telikus viszonylatban rögzíthető változás/váltás (change). Carol Tennyre hivatkozva a telikus mondatok három típusát különbözteti meg (Tenny 1994). Ezek a következők:

1. a határpontos állapotváltozást leíró mondatok
(*A hús megfőtt // Éva felszeletelte a tortát*),
2. a határpontos helyváltozást leíró mondatok
(*Zsuzsa beszaladt [a szobába] // János letette a könyvet [az asztalra]*) és
3. azok a mondatok, amelyek létrehozást vagy keletkezést írnak le
(*János [meg]írt egy levelet // Született egy ikerpár*).

⁹ „The possibility of deriving viewpoint aspect from situation aspect casts doubt on claims that situation aspect and viewpoint aspect represent two independent systems” (É. Kiss 2006b, Smith elméletének helyesbítő cáfolataként). „A nézőponti aspektus [...] nem tekinthető a szituációs aspektustól független kategóriának, mivel az esetek nagy részében megváltoztatja a mondat által kifejezett szituációs aspektust. [...] célszerűnek tűnik a szituációs aspektus osztályait tekinteni az aspektus alapkategóriáinak, a nézőponti aspektust pedig egy kompozicionális modell részrendszereként (is) vizsgálni” (Németh 2012: 74, a két részrendszer [szituációs versus nézőponti aspektus] különállását, illetve összefüggésüket képviselő szakirodalom ismertetésével).

A harmadik típus esetében az igekötő jelenlétét (és hiányát) speciális szabályok kötik meg, ezekre az *ott* vizsgálatában nem szükséges részletesen kitérni. Azt viszont É. Kiss Katalin kutatásai alapján tényként elfogadhatjuk, hogy a mai magyar nyelvhasználatban az igekötő nélkül használt, állapotváltozást, illetve helyváltoz(tat)ást kifejező állítmányok mindig atelikusak, határpont nélküliek.¹⁰ A nyelvemlékek vizsgálata azt mutatja, hogy a telicizáló igekötő használata az elmúlt mintegy 800 év alatt egyre inkább teret nyert, és ez a folyamat napjainkig tart. A mai beszélt nyelvben még a legújabb, idegen nyelvből átvett igékre is szívesen akasztunk egy-egy igekötőt (néha olyankor is, amikor az idegen szó már tartalmaz egy hasonló jelentésű prefixumot), például *eldeformálódik*, *kiprintel*, *elímélez* stb.¹¹

A határpontos állapotváltozást kifejező mondatok esetében rezultatív igekötők jelennek meg, amelyeket az ige választ (*nyír – lenyír, olvas – elolvas/kiolvas/megolvas*). A határpontos helyváltozást/helyváltoztatást kifejező mondatokban terminatív, vagyis a célra mutató igekötőkkel találkozunk, ezek lexikális jelentésük alapján jelennek meg (*megy – bemelegy/kimegy/felmegy* stb.). A helyváltozást kifejező mondatokban emellett sűrűn megjelenik a nominálisan kifejtett cél is (*bemelegy a szobába, kimegy a teraszra, felmegy az emeletre* stb.), vagyis ugyanannak a jelenségnek egy másik változatával szembesülünk, amelyre a redundánsnak nevezett *ott* esetében felfigyelhettünk (*ott áll a kapuban, kint ül a teraszon, fent olvas az emeleten* stb.).

Hogy a mozgást kifejező állítmányok és a valahol levést kifejező állítmányok összemosódhatnak, arról a kognitív szemantika már korábban is tudósított (l. például Talmy 1985: 141–142). É. Kiss Katalin kiemeli Leonard Talmy azon észrevételét, hogy az egy adott helyen való létet/*ott* levést ugyanúgy komponenseiből összeálló fogalomként ragadjuk meg, ahogyan a valamilyen irányba tartó mozgást (É. Kiss 2006a). Ezt igazolja vissza a szituációs aspektus grammatikai jeleként megszilárduló igekötőhasználat: ahogyan az adott célra irányuló mozgást kifejező állítmány terminatív igekötőt kaphat, ugyanúgy kaphat az adott helyen való létet

¹⁰ „[...] simple particleless verbs denoting a change of state or change of location have assumed an unambiguously atelic reading” (É. Kiss 2006b). „Az igekötő az összetett eseményt leíró állítmányokban jelenik meg; a belső argumentum állapotváltozásának eredményére, helyváltoztatásának végpontjára vagy létezésének, térbeli pozíciójának a helyére utal.” (É. Kiss 2004a: 18)

¹¹ Ezek a példák É. Kiss Katalin említett dolgozatából származnak (2004a: 42). Hasonló példákkal Kiefer Ferenc is él (l. pl. Kiefer 2003: 179), azonban teljesen más keretben. Az általa képviselt elmélet szerint az igekötő általánosan a lexikon része, a telicitás létrehozása (vagy másképpen a perfektiválás) nem elégséges kritériuma az igekötőnek, mert annak hasonlóan fontos funkciója az akciominőség megváltoztatása és az összetételi funkció, amelyek során új szótári elemek születnek. A perfektiválás másfelől nem is szükséges kritériuma az igekötőnek, mert számos esetben előfordul, hogy az igekötő nem telicizál (l. pl. Kiefer–Németh 2012). Mindezt az igekötő meghatározó kritériumaiként a lexikonban érvényesülő morfológiai tényezőknek kell szerepelniük (vö. Kiefer–Ladányi 2000: 453–475; Kiefer 2006: 42–28; Gyuris–Kiefer 2008: 244). É. Kiss Katalin ezzel szemben az igekötők egy lehetséges (logikai-szintaktikai) funkciójára összpontosít, amely funkció a nyelv történetében folyamatosan működő tendenciával függ össze. E funkciónak az érvényesülését vizsgálja a mondatban, egyes jól meghatározható igecsoportokra alkalmazva.

kifejező állítmány lokatív igeikötőt.¹² Ezzel az *ott* (*kint*, *bent* stb.) a nyelvtörténeti változás háttere előtt és a szituatív aspektus kifejeződésének lehetőségei között a mondat keretében vizsgálva igeikötőnek minősül.

Ennek további magyarázatához azonban látnunk kell az igeikötő funkcióját magában a mondatban.

3.2. Az igeikötő mondattani meghatározása É. Kiss Katalin igeikötőelméletében

Az *ott* lehetséges igeikötő mivoltához elengedhetetlenül hozzátartozik az a funkció, amely É. Kiss Katalin elméletében az igeikötők meghatározó mondattani kritériuma. Eszerint az igeikötő egy téma szerepű argumentumhoz kapcsolódó másodlagos predikátum. A mindenkori igeikötő egy patiensként (más terminussal jellemzett-ként)¹³ megjelenő belső argumentumról tesz állítást, amely állítás hozzáadódik a mondatban magával az igével kifejezett állításhoz.¹⁴ Ennek megfelelően az igeikötős igét tartalmazó mondatok összetett (komplex) eseményeket fejeznek ki. Az *Éva megsütötte a kalácsot* mondat egyfelől tesz egy (kifejtett) állítást Éváról mint agens szerepű argumentumról, és másfelől egy másik (hozzá gondolt) állítást a kalácsról mint patiensről, hogy tudniillik megsült állapotba került. A patiens szerepű argumentum mindig specifikus. Ez a mondat helytelen: **Éva megsütött kalácsot*. Ezt azért fontos rögzítenünk, mert állítást csak arról tehetünk (vagyis predikátumhoz témaként csak az illeszthető), ami már témája volt a társalgási univerzumnak.¹⁵

Intranszitiv igeik esetében a belső argumentum maga az agens szerepű alany. Például ebben a mondatban: *Éva bement a fürdőszobába* a mondat predikátuma szerint 'Éva a fürdőszobába ment', az igeikötő által képviselt másodlagos

¹² „Talmy claims that a state of locatedness is universally conceived and subdivided into components in the same way as an event of translational movement. Hungarian supports this claim. Just as a predicate denoting translational movement to a terminus is preceded by a terminative verbal particle, a predicate denoting existence or spatial configuration in a location is preceded by a locative particle (see Deme (1959))” (É. Kiss 2006a). Ezt szemlélteti a magyarban a terminatív és a lokatív elem azonossága a lokatív elem megfelelő toldalékával, pl. *kímegey a kertbe / kint van a kertben* (É. Kiss uo.).

¹³ *A patiens és a jellemzett* a strukturális grammatika tematikus szerepei, I. Komlósy (1992: 358kk.).

¹⁴ „Az igeikötő olyan másodlagos predikátum, melynek logikai alanya az ige úgynevezett belső argumentuma, azaz patiens vagy jellemzettje, tehát lényegében tranzitív ige esetén a tárgy, non-agentív intranszitiv ige esetén pedig a grammatikai alany. Az igeikötő ezért feltételezi egy patiens vagy jellemzett szerepű összetevő meglétét, s megkívánja annak specifikus voltát” (É. Kiss 2004a: 15).

¹⁵ Az informativitás szempontjából a *Jön a villamos* mondatban az adott társalgási univerzumban már említett/hozzágondolt villamosról teszünk új állítást: azt állítjuk, hogy jön. A *Jön villamos* mondatban viszont azt állítjuk, hogy van/lesz olyan helyzet, hogy jön villamos (= várható, hogy jön még villamos stb.), vagyis új állításként (az informativitás alapján, logikailag predikátumként) a kijelentés egészével kell számolnunk. Az *Éva megsütötte a kalácsot* mondatl is teszünk állítást (a kalács sütéséről), és az igeikötővel arról, hogy a kalács elkészült, de ez csak akkor értelmezhető, ha az, amiről szólunk (a kalács), nem új információ, mivel állítást csak arról tehetünk, amit már bevezettünk a társalgásba. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy az igeikötőnek predikatív funkciója van, és a patiens szerepű belső argumentumról tesz informatív = új állítást.

predikátum szerint pedig 'Éva bent van a fürdőszobában.' Itt a mondat alanya a másodlagos predikátum szempontjából ugyancsak patiensként értelmezhető.

Az igekötős igét tartalmazó mondatok tehát két állítást sűrítenek egy mondatba, vagyis komplex eseményeket fejeznek ki. A komplex eseményeket az elmélet a továbbiakban aszerint tekinti át, hogy irányulnak-e valamilyen célra vagy nem. A célra irányuló összetett események lehetnek folyamatok, amelyek állapotváltást idéznek elő, tehát egy végállapothoz vezetnek (például *megsüti a kalácsot*), illetve olyanok, amelyek helyváltozást eredményeznek, tehát egy végpontot jelölnek ki (például *beteszi a fiókba a pénzt*). A nem célra irányuló összetett események másfelől úgy érthetők, mint létezés, vagy mint egy bizonyos pozícióban levés, amelyek mellett az igekötő a helyet, a pozíciót jelöli ki (például *bent marad a szobában*) (É. Kiss 2004a: 18).

Az *ott* nyilvánvalóan a nem célra irányuló összetett eseményeket kifejező igék lokatív igekötője lehet. É. Kiss Katalin idézett tanulmányában a *kint van, ott marad, bent hagy* alakok mellett az *ott* ebben a Deme László nyomán idézett példában tűnik fel: *A bérkocsi ott áll a ház előtt*¹⁶ (É. Kiss 2004a: 38).

Az *áll* ige gyakori része a redundáns *ott*-tal alkotott mondatoknak. A következőkben célszerű megvizsgálunk a számba jövő igéket és kontextusukat.

3.3. A redundáns *ott*-tal álló igék és kontextusuk a mondatban

A redundáns *ott* tipikus esetei bizonyosan azok az igék, amelyek jelentése leegyszerűsödik a létezés/valamilyen pozícióban levés kifejezésére. A valahol létezés/valamilyen pozícióban levést kifejező igéket Komlósy András a hangsúlykerülő igék csoportjába sorolja (Komlósy 1989: 173kk; 1992: 341). Ilyenek a *van, marad, található, húzódik, áll, fekszik, tartózkodik (valahol)*, és ezekhez társulnak a valahol való létezés eredményező tárgyias igék, mint a *hagy, tart, talál, felejt (valamit valahol)* stb. Mivel hangsúlykerülők, nem alkothatunk velük olyan semleges mondatokat, amelyekben az ige előtti pozíció (a fókusz) üres. Ezt a pozíciót a helymeghatározással kell kitöltenünk. Vö.: *A csendes kis város a folyó mellett fekszik./A csendes kis város ott fekszik a folyó mellett.* →← **A csendes kis város fekszik [a folyó mellett]*. Ha a kontextus és az ige jelentése megengedi, akkor egyes igék/kontextusok esetében elmaradhat a helymegjelölés. Ekkor maga az ige kap hangsúlyt mint a fő információ a mondatban, és azonnal agentív, cselekvő jelentésűvé válik. Vö.: *A bérkocsi ott áll [a ház előtt]*. →← *A bérkocsi "áll [a ház előtt]" (= nem halad)*. *Péter ott találta a gyűrűt [a szék alatt]*. →← *Péter "találta a gyűrűt [a szék alatt]" (= nem lopta)* (É. Kiss 2004a: 39).¹⁷

É. Kiss Katalin arra figyelmeztet, hogy bár cselekvést kifejező (agentív) igék minden további nélkül megjelenhetnek ebben a lokatív igekötős szerkezetben, a

¹⁶ Deménél a *vesztegel* ige szerepel.

¹⁷ Az átértelmezéshez természetesen szükséges, hogy azt a kontextus támogassa. Nem értelmezhető át az *áll* például a következő közegben, ahol az agentív jelentést a világról való tudásunk kizárja: *A palack borra néztem. Ott állt szalvétába csavarva, két metszett pohár között* (Németh László) → *A palack borra néztem.* Állt szalvétába csavarva, két metszett pohár között*. Jó lenne viszont így, megtartva a hangsúlykerülő *áll* ige jelentését: *Két metszett pohár között állt szalvétába csavarva*. A (más irányba vezető) kérdés itt az lesz, hogy ki, milyen közegben, miért választja inkább ezt az utóbbi megfogalmazást az *ott*-tal alkotott változat helyett, és vice versa. L. a következőkben.

mondat egésze mégsem a valahol történő cselekvést, hanem a valahol való létet fejezi ki. Egy ilyen mondat: [*Péter*] *ott nyírja a fűvet a kertben* nem arra a kérdésre ad választ, hogy mit csinál éppen Péter (arra kérdésre a *Nyírja a fűvet a kertben* lenne a válasz), hanem arra, hogy mit tudunk Péterről, hol van Péter. Eszerint a redundáns *ott* kapcsolódhat mindazon atelikus predikátumokhoz, amelyek a tartós cselekvés megnevezése mellett (azt metaforikusan szólva mintegy fölülírva) kifejezni képesek az e cselekvés közbeni valahol létet (É. Kiss 2004a: 40). Ugyancsak a lokális pozíció jelentése emelkedik ki az *ott* megjelenésével az olyan, állapotokat kifejező igék esetében, mint például a következő:

(11) Bámulva álltak a meredély szélén: *ott fénylett előttük* a paradicsomi táj.

A kérdés részletesebb tárgyalásához meg kell vizsgálni a hangsúlykerülő igék és a többi számba jövő ige fellépését a szövegben az *ott* használata szempontjából. Ezeknek az igéknek a spektruma a valahol való létet jelentő tipikus hangsúlykerülőktől (*van valahol, elterül valahol, hagy valamit valahol* stb.) olyan „tartalmasabb” igékig terjedhet, amelyek szívesen válnak az *ott* mellett egyúttal a valahol való létet is kifejező igévé (*fut valahol, gubbaszt valahol, táncol valahol, olvas [valamit] valahol, őriz valamit valahol, reszket valahol, fénylik valahol, zizeg valahol* stb.).

A következő példák alapján az *ott* használata a szórend függvényében egyes esetekben elkerülhetetlen (= tipikus hangsúlykerülő igék), de előfordulhat az is, hogy az *ott* jelenléte semlegesnek tekinthető a mondat elfogadhatósága tekintetében. Ezért célszerűnek tűnik az itt következő szórendi mintából kiindulni és az abban érvényesülő kettősséget megindokolni. A minta olyan semleges mondat, amelyben a nominális helymeghatározás az *ott*-tal bevezetett ige utáni részben következik, és a mondat az *ott*-tal kezdődik.

Elkerülhetetlen az *ott* a nagyon tág jelentésű hangsúlykerülő igék előtt, amelyek nem képesek agentív jelentést felvenni, például:

- (12) a. A raktár tövében az ökreinket pillantottam meg: *ott voltak* a lerakott iga mellett. → *A raktár tövében az ökreinket pillantottam meg: *voltak* a lerakott iga mellett.
 b. *Ott tartotta* az ereklyéi közt – a hadnagyi kinevezése s a szülei koszorújáról letépett virág közt. → *Tartotta az ereklyéi közt – a hadnagyi kinevezése s a szülei koszorújáról letépett virág közt.

Egyéb esetekben viszont az *ott* törlése ugyanebben a szórendi változatban nem jár elfogadhatatlan mondattal:

- (13) a. A raktár tövében az ökreinket pillantottam meg: *ott állingóztak* a lerakott iga mellett. (Németh László)
 → A raktár tövében az ökreinket pillantottam meg: *állingóztak* a lerakott iga mellett.
 b. ... *ott kuporgott* a zsámolyon, Kiszelné térdé között (Németh László)
 → *kuporgott* a zsámolyon, Kiszelné térdé között.
 c. *Ott őrizte* az ereklyéi közt – a hadnagyi kinevezése s a szülei koszorújáról letépett virág közt. (Németh László)
 → *Őrizte* az ereklyéi közt, a hadnagyi kinevezése s a szülei koszorújáról letépett virág közt.

Bár az *ott* lehetséges törlése ezekben a példákban nem jár a lexikális jelentés megváltozásával, természetesen jár egy információ hangsúlyosabb mivoltával: ha elmarad az *ott*, az ige agentív jelentése kerül előtérbe. Az ige előtti hely betöltése különösen érdekes akkor, ha az ige mint a fő újdonság hordozója a mondatban jelentésváltást (= lokális jelentésből agentív jelentés) is kíván. Ha emellett a megértés és feldolgozás kognitív folyamatában mankóra van szükség, megjelenhet például a nyomatékalan csak partikula. Ez megerősíti a fókuszba kerülő ige agentív jelentését.¹⁸

- (14) Én ezalatt *ott álltam* a szoba közepén, kigombolt kabátban. (Németh László)
 → Én ezalatt *álltam* a szoba közepén, kigombolt kabátban.
 → Én ezalatt *csak álltam* a szoba közepén kigombolt kabátban.

Míg az *áll* mint hangsúlykerülő ige erősebben őrzi a lokális 'valahol van' jelentést (ezért is fűződik szívesen mellé agentív jelentés kíséretében a *csak*), addig a továbbképzett, színesebb intenzionális jelentésű *állingózik* nem kíván semmilyen támogatást. Hasonlít ehhez a *tart* (12b) versus *őríz* (13c) viszonya. A *tartogat* viszont azonos szórendi változatban nem igényli az *ott*-ot, bizonyonnyal itt is a gyakorító képző jelentése módosítja az ige jelentését, hangsúlyozva a cselekvés szándékosságát (amellett, hogy a *tartogat* ellensúlyozza a *tart* = 'kézben tart' zavaró polyszemiáját).

Arra természetesen figyelniünk kell, hogy mi történik, ha az ige az *ott* lehetséges törlésével nem válik a mondat fókuszává, mert történetesen megelőzi egy további mondatrészt, például egy időhatározót. Vannak olyan esetek, amikor az *ott* a vizsgált szórendű, semleges, lapos prozódiajú mondatban nem hangsúlykerülő statikus igét előz meg, mégsem hagyható el anélkül, hogy a mondat grammatikalitása (esetenként az elfogadhatósága) ne sérülne. Ilyenek a következők:

- (15) a. ... anyám szava nyomán tüstént *ott reszketett, reménykedett* előttem a kismadár (Szabó Magda)
 → *... anyám szava nyomán tüstént *reszketett, reménykedett* előttem a kismadár
- b. Ősz közepén, csipkebogyóérés idején, a korai fagyokkal egyszerre érkezett; egy reggel csak *ott sötétlettek* idegen gyártmányú gumicsizmája nyomai a deres ösvényeken. (Bodor Ádám)
 → * ... egyszerre érkezett; egy reggel csak *sötétlettek* idegen gyártmányú gumicsizmája nyomai a deres ösvényeken.
- c. Egy reggel *ott zizegtek* a zsákpapírból tépett, szénnel telefirkált fecnik a gyümölcsbegyűjtő közelében, villanypóznákon, kerítéseken, út fölé hajló faágakon. (Bodor Ádám)
 → * Egy reggel *zizegtek* a zsákpapírból tépett, szénnel telefirkált fecnik a gyümölcsbegyűjtő közelében, villanypóznákon, kerítéseken, út fölé hajló faágakon.
- d. Egy pillanat múlva már ő is *ott ült* a kisülésen... (Németh László)
 → ?Egy pillanat múlva már ő is *ült* a kisülésen...
- e. Mihelyst igent mondtam, a gyerek máris *ott futott* a réten, boldogan kergetve a fekete-fehér labdát. → ?Mihelyst igent mondtam, a gyerek máris *futott* a réten, boldogan kergetve a fekete-fehér focilabdát.

¹⁸ Hasonlóan I. Deme (1959: 192).

Bár a lokatív igekötőt tartalmazó predikátumok statikus, nem célra irányuló predikátumok, és ennek alapján elvileg folyamatos aspektusúak,¹⁹ mégis állhatnak együtt az állapot/folyamat kezdőpontját/bekövetkezését jelentő időhatározókkal (*tüstént, egy reggel, mígnem, egy pillanat múlva, máris* stb.), amelyek az eseményidőhöz (a folyamat idejéhez) képest egyfajta vonatkoztatási időpontot (referenciaidőt)²⁰ jelölnek ki, ahonnan mintegy rátekintünk a folyamatra. Ezekben az esetekben az igekötő egyenesen megkerülhetetlen. Ha megpróbáljuk kivenni a mondatokból az *ott*-ot, elfogadhatatlan vagy furcsa mondatot kapunk. Az *ott* az esemény/állapot bekövetkezését és fennmaradását erősíti meg. Ha viszont olyan időhatározót fűzünk a mondatba az ige elé, amely pusztán a folyamatot magát (az eseményidőt) hangsúlyozza, az ugyanezzel a funkcióval rendelkező *ott* vagy maradhat, vagy törölhető!

- (16) a. ... anyám szava nyomán perceken át reszketett, reménykedett előttem a kismadár
- b. Ősz közepén, csipkebogyóérés idején, a korai fagyokkal egyszerre érkezett; napokon át sötétlettek idegen gyártmányú gumicsizmája nyomai a deres ösvényeken.
- c. Napokon át zizegtek a zsákpapírból tépett, szénnel telefirkált fecnik a gyümölcsbegyűjtő közelében.
- d. Hosszú órákon át ült a kisülésen, (hallgatta a véget nem érő történeteket és kóstolgatta a porcukorral sűrűn behintett süteményeket.)
- e. Órákon át futott a réten, boldogan kergetve a fekete-fehér focilabdát.

Az *ott* eszerint a (15) példában olyan mondatokat tesz kötelezően teljessé, amelyek egy kezdőpont mint vonatkoztatási időpont befűzésével egyúttal egy időkeretet is kijelölnek az eseményidőben értelmezett folyamat számára. Az *ott*-tal kiegészített ige egyszerre jelzi a folyamat/állapot megindulását/beálltát és a helyhez kötődő, valameddig történő folytatódását/fennállását. Másképp közelítve: ha a mondatban olyan időhatározók jelennek meg, amelyek a cselekvés/állapot kezdetét (és ezzel együtt mintegy határpontként annak bekövetkeztét) jelzik, akkor az *ott* fontos feladatot kap: az így közvetített időkerethez köti a folyamatos otltétet. A kezdőpontra utaló időhatározók jelentésükkel nem zárják ki a megkezdődött cselekvés/állapot folytatását/tartósságát, ugyanakkor az *ott* jelenlétével megerősítve a határpontos szituatív aspektus kifejeződéséhez járulnak hozzá a mondatban.

Azt is látnunk kell azonban, hogy például a feltehetően/látszólag ugyancsak folyamatos aspektusra utaló *állandóan*, illetve *folyamatosan/folyton* adverbiumok mellett sem feltétlenül hagyhatjuk el az *ott*-ot a vizsgált szórendű mondatokban:

- (17) a. ... folyton ott reszketett, reménykedett előttem a kismadár.
- b. ... állandóan ott sötétlettek idegen gyártmányú gumicsizmája nyomai a deres ösvényeken.
- c. ... folyton ott zizegtek a zsákpapírból tépett, szénnel telefirkált fecnik a gyümölcsbegyűjtő közelében.

¹⁹ „A lokatív igekötőt tartalmazó predikátumok statikus, nem célra irányuló predikátumok, és ennek megfelelően folyamatos aspektusúak; csak a folyamatos aspektusra jellemző időhatározókkal állhatnak együtt” (É. Kiss 2004a: 40).

²⁰ Vö. Reichenbach (1947) *referenciaidő* fogalmát.

d. ... állandóan ott ült a kiszülésen...

e. ... állandóan ott futott a réten...

Ez fokozott óvatosságra int egyfelől az adverbiumok aktuális besorolását illetően a temporális vagy éppen modális határozószók közé, sőt a beszélői attitűdöt, például a kijelentés kritikai élet kiemelő, a beszélő türelmetlenségét jelző partikulák kategóriájába. Emellett a példákban szereplő igék ugyan nem mind hangsúlykerülők, de nem is értelmezhetők át minden mankó nélkül *intencionális cselekvést jelentő agentív igékké*, ami annak egyik feltétele, hogy az adott szórendű semleges mondatban elmaradhasson az *ott*. Végül kérdés az is, hogy mennyire elfogadható eljárás, hogy a mondat topik-fókusz viszonyainak változását a vizsgálatból kizártam, és egy szigorúan azonos szórendű semleges mondatra koncentráltam. Mentségemül szolgálhat, hogy ez a leszűkítés a következőkben módot adhat bizonyos következtetésekre, amelyek kiegészíthetik az összképről való tudásunkat.

Végül is az *ott* igazolni látszik azt az állítást, hogy az igekötő jelenléte, típusa és pozíciója összefüggésben van a mondat aspektuális interpretációjával. Ez nem jelenti azt – ahogy É. Kiss Katalin is rámutat –, hogy az igekötők egységesen perfektív aspektust jeleznek, mert nem minden perfektív mondatban van igekötő, és nem minden igekötős mondat perfektív. Az igekötők azonban hozzájárulnak az aspektuális interpretációhoz, éspedig a szituációs aspektus interpretációjához.²¹ A szituációs aspektust a mondatösszetevők jelentésének összjátéka határozza meg, és ebben az *ott* valóban mint a *patiens* (vagy *experiens*) szerepű belső argumentumról tett másodlagos predikátum működik közre. Ebben az elméleti keretben az *ott* tekinthető lokális igekötőnek, ahogyan É. Kiss Katalin odailleszti ezt a harmadik igekötőosztályt a rezultatív és terminatív igekötők osztálya mellé.

Ha így van, akkor különösen is éles megvilágításba kerülhetnek azok a *lexikológiai és/vagy morfológiai zárványnak tekintett* igekötős igék, amelyek az *ott*-tal mint igekötővel állnak. A következőkben ezekre összpontosítok. Amellett szeretnék érvelni, hogy az inchoatív határpontos jelentés előhívja az *ott*-ot mint igekötőt, és ezzel a lokális igekötőt szervesebben hozzáfűzi a telicitást kifejező hagyományos igekötőkhöz.

3.4. Az *ott* mint igekötő in statu nascendi

A kezdőpont kijelöléséhez kötődő lokatív jelentést szépen rögzítik éppen azok a lexikalizálódottnak tekinthető prefixált igék, amelyek esetében az *ott* mint igekötő meg is szilárdulhatott. Jelentésük ugyanis egyszerre tartalmazza a kezdés (= határpont) és a valahol való lét (vagy nemlét), a lokális pozicionálás momentumát: *otthagyt, ottfelejt, ottmarad, ottvész továbbá ottfog, ott talál, ottreked, ottragad, ott terem, ott pusztul*. A felsorolt igék esetében az *ott* lexikalizált igekötő státuszát megerősítheti az a teszt, amelyre a fenti, 2. részben hivatkoztam. Eszerint a

²¹ „...the presence or absence, the type, and the position of the Hungarian verbal particle is related to the aspectual interpretation of the sentence. [...] the verbal particle denotes perfective aspect, however, cannot be true, as not all perfective sentences involve a verbal particle, and not all sentences containing a particle are perfective. Particles contribute to aspectual interpretation by indicating situation aspect. [...] The type of aspect that is determined compositionally by the lexical meanings of sentence constituents is situation aspect” (É. Kiss 2006a).

lexikalizált igekötős igéknél az *ott* fókuszba emelt nominális helymeghatározás esetén is megmarad (vagy megmaradhat), a redundáns *ott* viszont törlődik. L. a következő példákat (18a) a megmaradó igekötőre, illetve (18b) a törölt redundáns *ott*-ra.

- (18) a. **Az *ott* mint prefixum**
 a sürgősségi osztályon fogták ott a sérültet, nem az ambulancián
 a házában találta ott Mackó Nyuszit, nem a pagony szélén
 a városszéli házban rekedtek ott a bombázáskor, nem nálunk
 a borpincében ragadtak ott, nem a vendéglőben
 szerintem a kasszánál termett ott olyan váratlanul, nem a mozi előtt
 a hegyzorosban vesztek ott, nem az átkelésnél
- b. **Az *ott* mint redundáns lokális határozó**
 a ház előtt állt ~~ott~~, nem a bolt előtt
 a kút mellett volt ~~ott~~, nem a bejáratban
 a kapubejáróban kuporgott ~~ott~~, nem a lépcsőházban
 az ajtó mögött reszketett ~~ott~~, nem a padláson
 a málnásban hűsölt ~~ott~~, nem a ház mögött
 az ágyneműtartóban őrizte ~~ott~~, nem a fiókban
 a zsebében tartogatta ~~ott~~, nem a tárcájában

A (18a) csoport igéi a fenti táblázatban megerősített tulajdonságukon kívül azért is számíthatnak „valódi” igekötős igéknek, mert esetükben az *ott* a névszói helymegjelölés nélkül is megmarad általános lokális jelentésű igekötőnek, ellentétben a (19b) csoport igéivel. Ha ugyanis ez utóbbiakat a névszói helymegjelölés nélkül használjuk, az *ott* azonnal mint deiktikus határozó vagy határozói névmás fog érvényesülni:

- (19) a. Rögtön 'ottfogták, és betelerelték egy kis szobába.
 b. Mindvégig 'ott 'őrizte, amije volt.

A (19a) mondatban az *ott* elsősorban a tény lokális vonatkozását rögzíti. A háttérben mindig jelenlévő deiktikus jelentés globálisan utal a szövegben tárgyaltakra. A (19b) mondatban viszont a közvetlen kontextusnak kell biztosítania, hogy konkrétan mire, milyen helyre utaltunk vissza az *ott*-tal. Ha ezt a szubtilis különbséget elfogadjuk érvként az *ott*-tal alkotott „valódi” igekötős igék mellett, akkor megerősíthetjük azt a nézőpontot, hogy az *ott* születőben lévő igekötőnk, félig már igekötő (szemben az olyan igekötőkkel, mint *megfogták*, *elfogták* stb.) Ha az igék az *ott* révén új, jól körülhatárolt lexikális jelentést nyernek, érvelhetünk az *ott* igekötő mivolta mellett az igekötők szóalkotási funkciója okán (l. Kiefer–Ladányi 2000, Kiefer 2006). L. például: *marad* →← *ottmarad* ('ott pusztul'), *fog* →← *ottfog*; *terem* →← *ott terem*; *reked* →← *ottreked* stb. Ez éppen azt a folyamatot jelzi, ahogyan az *ott* igekötővé válása kiteljesedik.

Összefoglalva az *ott*-ról mint születőben lévő igekötőről szóló eddigi érveket, ezek két forrásból táplálkozhattak, és két nézőpontból fogalmazódhattak meg. Az egyik a szituációs aspektus mint univerzális lehetőség (nyelvenként eltérő módú) megvalósulása a magyarban a határpontosság és az igekötőhasználat összekapcsolódása révén.²² A másik az igekötő szótári funkciójának megvalósulása, a hozzá tartozó ige jelentésének bizonyos módosulásával együtt.

²² Kognitív nyelvészeti keretben az igekötő leírásában hasonló szerepekre mutat rá Tolcsvai Nagy Gábor (2013).

Azok a mondatok, amelyekben a valahol való létet jelentő, hangsúlykerülő igék jelennek meg, (*van valahol, áll/ül/fekszik/marad valahol* stb.), a fenti (18) példa értelmében nem tartalmaznak szótári értelemben már lexikalizált vagy születőben lévő *ott* igekötős igét, annak ellenére, hogy éppen ők képviselik a redundáns *ott* legtipikusabb, legfrekvenciáltabb, mondhatni meghatározó eseteit. Az igekötővé válás azonban ebben a csoportban is manifesztálódik, és pedig éppen a valahol való létet legáltalánosabban jelentő *van* ige esetében. Itt azt láthatjuk, ahogy az igekötővé válás folyamatában egyfelől elhalványulhat az *ott* lokális jelentése, és ezzel párhuzamosan az ige jelentése a 'valahol = egy meghatározható/meghatározott helyen van' helyett/mellett a 'megvan, adva van, előfordul' jelentéssé módosul.

Ha jelen van a nominális helymeghatározás is, akkor az *ott* ugyanazokat a szabályokat követi, mint bármilyen egyéb igekötő. Ennek megfelelően csak specifikus jelentésű patiens esetében lép fel. Például:

- (20) a. *süt – megsüt*:
Gyere ki a konyhába. Éva süttött *kalácsot*. – Éva megsütötte *a kalácsot*.
b. *van – ott van*:
Sokakban *van bizonytalanság*, hogy mi lesz holnap, lesz-e munka. –
Sokakban *ott van a bizonytalanság*, hogy mi lesz holnap, lesz-e munka.

A nominális helymeghatározás azonban számos esetben nemcsak hogy nincs jelen, de a kifejtés meglehetősen nehézkes is lenne. Tipikusnak tekinthetők a következő példák:

- (21) a. Az olyan helyzeteket szeretem, ahol azt érzem, hogy a történelem részese lehetek. Ez nem feltétlenül háború, tavaly például *ott volt* a koszovói függetlenség, ami teljesen új dolog volt.²³
b. Például *ott van* a mérnöki tervezés, aminek az elmélete a legtöbb területen még gyerekcipőben jár.²⁴
c. Olyan lényekről *van* szó, melyek létében finoman szólva is kételkedett a tudományos közvélemény, ám azután bebizonyosodott a létezésük. *Ott van* mindjárt a zsiráf, amelyről sokáig csak zavaros beszámolók láttak napvilágot.²⁵
d. *A Lóvátett lovagok* Shakespeare legjátékosabb komédiája. Naná, hogy több mint 246 szójátékot tartalmaz – *ott van* mindjárt a címe!²⁶

Ezekben a példákban az *ott* behelyezi a patienst a társalgás közegébe, megerősítve a meglétét a társalgás tárgyában. A mondat állítása a téma argumentum léte (= *van*). Az *ott* igekötővel járó másodlagos predikátum a patiens szerepű belső argumentum valahol való meglétének állítása, e valahol lét *specifikus textuális értelmezésében*, vagyis a közös társalgási alapra épülő *szöveg tárgyán belül*. Az *ott* így megfelel annak a meghatározásnak, amely szerint az igekötő a mondatban

²³ <https://pixinfo.com/cikkek/lehet-tudni-ki-merre-lo-interju-szandelszky-bela-fotoriporterrel/> (2020. 10. 02.)

²⁴ <https://www.gtk.bme.hu/blog/a-mernoki-tudomanyok-es-a-filozofia-talalkozasa-interju-dr-heder-mihallyal/> (2020. 10. 02.)

²⁵ https://magyarnarancs.hu/tudomany/kriptozoologia_aki_bujt_aki_nem-66381 (2020.10.02.)

²⁶ http://vigszinhas.hu/Lovatett_lovagok_1 (2020.10.02.)

belső argumentumként szereplő patiensről/experiensről tett másodlagos állítás. Az *ott* konkrét lokális jelentésének elhalványulása együtt jár a *van* ige jelentésváltozásával ('van' → 'megvan, adva van, létezik a közös társalgási alapként adott tematikán belül').²⁷

Összefoglalva az eddigieket: az *ott* a vizsgált szórendi mintában nominális helymeghatározással kiegészítve két esetben volt kötelező. Az egyik esetben az ige elválaszthatatlan szemantikai-szintaktikai tulajdonsága követelte meg, hogy használjuk az *ott*-ot, ti. a hangsúlykerülés. Ez a kritérium túl is mutat az igekötőhasználat feltételein, mivel nem a tágabb eseményszerkezetre, hanem az ige sajátos mivoltára támaszkodik. A másik esetben viszont a komplex esemény típusa köti meg az *ott* használatát. Az *ott* ugyanis éppen akkor kötelező, ha határpontot (kezdőpontot) kijelölő időhatározó előzi meg. Az időhatározó az eseményidő folyamatosságát annak kezdetére/beálltára utalva mintegy „megszakítja”, ezzel vonatkoztatási pontként határpontos aspektust közvetít, amelynek kifejezője az igekötői *ott* lesz. Ez finomít azon az állításon, hogy míg a rezultatív és terminatív igekötőt tartalmazó mondatok határpontos összetett eseményeket fejeznek ki, addig a lokatív igekötő elvileg nem határpontos folyamatokhoz társul. Az *ott* a vizsgált mondatokban kötelezően éppen olyan eseményszerkezetet jelez, amelyet *egy kezdőpont mint határpont, ezzel együtt impliciten egy esemény bekövetkezése, egy helyzet beállta, ÉS maga a helyhez kötött folyamat/fennmaradás nyomatókosítása együtt*, egyszerre jellemez. Ez alapján É. Kiss Katalin elméletét ki lehet egészíteni. Az elmélet szerint igekötők alapvetően olyan mondatokhoz társulnak, amelyek egyfelől célra irányuló (folyamatot + végállapotot, illetve folyamatot + végpontot megtestesítő), másfelől nem célra irányuló (létezést + helyzet kifejező) összetett események hordozói. A kötelező *ott* szerepét ez a modell akkor tudja jól megindokolni, ha a nem célra irányuló összetett események kategóriájához legalább színező határpontos változatként hozzá tudjuk fűzni a *kezdet = egy állapot/folyamat bekövetkezése ÉS helyhez kötött folyamatos fennállása/létezése* mint eseménytípus momentumát.

Annál is inkább, mert amíg a pusztán valahol levést/pozíciót jelentő (és az említett inchoatív határpontos) mondatokban az igei jelentés alapján az *ott* nem törölhető (például hangsúlykerülő igék, intencionális agentív jelentéssel nem bíró / nem felruházható igék), addig más esetekben a lokatív igekötőnek tekintett *ott*-ot akár el is hagyhatjuk. Vagyis ekkor várhatóan pragmatikai és/vagy stilisztikai szerepben használjuk. A következőkben arra a kérdésre kell tehát választ találni, hogy ha a redundancia elkerülhető, vagyis az *ott* egyes mondatokban ugyan kötelező, más mondatokból viszont törölhető, akkor ez utóbbiakban miért szerepel mégis. Vajon nincs-e például egy másfajta, pragmatikai keretben elképzelhető, metaforikusan értelmezett „referenciapont” vagy „határpontosság”, amely az *ott* használata mellett szól?

²⁷ Nem szeretném túlfeszíteni az *ott* igekötővé válásának folyamatában a kezdőpont megjelenítésének szubjektíven és introspektíven feltárt momentumát. Mégis feltűnhet a (21c) és (21d) példában a bekövetkezésre utaló *mindjárt* időhatározó, és ezzel együtt az a tény, hogy az *ott van mindjárt* mondatkezdet afféle kvázi lexikalizált formula is, vagyis igen sűrűn előfordul, és nemcsak konkrét lokális rámutatásként, hanem a szövegben felidézett lehetséges létezők közé való besorolás kifejezéseként is.

4. A redundáns *ott* a szöveg és a megnyilatkozás szemszögéből

4.1. A redundáns *ott* a grammatikai jelentéstől az adverbialis jelentésig terjedő skálán

Az ige előtti *ott* bizonyos mértékig mindig megőrzi önálló deiktikus jelentését. A „bizonyos mérték” többféle tényező függvénye. Ilyen lehet természetesen a lexikalizáltság foka, de akár a szórend, az igeidő, az ige és az argumentumok jelentése és nem utolsó sorban a tágabb szövegkörnyezet is, amely esetenként ráerősít az *ott* deiktikus és/vagy anaforikus jelentésére.²⁸ Ha elfogadjuk az *ott* mint in statu nascendi igeikötő fogalmát,²⁹ akkor analóg módon a megnyilatkozás/a szöveg szintjén elfogadhatjuk, hogy az ige előtti *ott* lehet (1) *inkább* igeikötő a valahol való levés, tartózkodás, fennállás hangsúlyozásával, vagy (2) *inkább* deiktikus és/vagy névmási (anaforikus vagy kataforikus) adverbium.

Az igeikötői státusz különös súlyt kaphat azokban az esetekben, amelyekben a tartózkodási hely nem (feltétlenül) tartozik az ige jelentését kísérő mentális tér elemei közé.³⁰ Ebből a szempontból például különbséget érzékelhetünk az *ott álldogál* (*valahol*) és az *ott érez* (*valahol*) között az *ott* konkrét lokális (= adverbiumra hajazó) és általános lokális (= igeikötőre hajazó) mivoltában. Az *ott érez* (*valahol*) feltűnő gyakorisága szerintem szépen szemlélteti a másodlagos predikátumként értelmezett igeikötő funkcióját: a bekövetkezett, a szövegben helyhez kötött ottlétet/meglétet.

- (22) a. [...] újra *ott* érezte a torkában azt a mentolos, jéghideg haragot
(Dragomán György)
- b. Kiment, s amíg az ajtót be nem csukta, *ott* érezte a titkár nő szemét a hátában.
(Göncz Árpád)

²⁸ Az igeikötői státuszt mindenképpen befolyásolhatja a magyar esetében az információ súlyának szempontjából rendkívül érzékeny szórend. Feltételezem, hogy ha a névszói helymeghatározás megelőzi az ige előtti *ott*-ot, az (talán) erősítheti az igeikötő jelleget, pl. (a) *Péter ott ült a kályhánál*, (b) *A kályhánál ott ült Péter*. Számomra intuitíven az (a) mondatban az *ott* és az *ült* természetesebben kaphat külön hangsúlyt, a *kályhánál* lehet afféle értelmező; a (b) mondatban a kiemelt információként is értékelhető névszói helymeghatározást követő *ott* (jobban) egybeolvad az igével. Az általam gyűjtött tájékozódó jellegű példaanyag (többségükben véletlenszerű találatok az internetről, irodalmi szövegek) emellett azt látszik sugallni, hogy az igeikötőként érzékelt *ott*-ot tartalmazó mondatokban jelentősen túlsúlyban vannak a múlt idejű igealakok. Ezeknek a lehetőségeknek a feltérképezése további, megfelelően értékelhető korpuszkutatást igényel.

²⁹ Ennek a dolgozatnak nem tárgya az *ott* igeikötővé alakulása a grammatikalizációt és/vagy lexikalizációt tárgyaló elméletek problémájaként. Bár egy ilyen tárgyú elemzés az *ott* esetében kétségtelenül érdekes hozzájárulást jelenthetne azokhoz a kritériumokhoz, amelyek mentén a grammatikalizációt meghatározzák és mint (elsősorban, de nem kizárólagosan) történeti folyamatként leírják, de a kérdés megfelelő tárgyalása a rendkívül gazdag nemzetközi és a szintén jelentős hazai szakirodalomba való betekintéssel (utóbbihoz l. például Ladányi 1998; Dér 2005; 2008; Molnár 2008), valamint a grammatika fogalmának az elméletben célravezető meghatározásával, a grammatikalizáció, pragmatizáció és lexikalizáció fogalmak szembeállításával stb. végképp szétfeszítené a jelen dolgozat kereteit. Ezért a fenti tárgyalás során erre a problémakörre csak per tangens utaltam, az in statu nascendi kifejezéssel.

³⁰ A mentális tér fogalmához l. Fauconnier (1985).

- c. [...] még jó óráinkban is ott éreztem valami sötétet, szívszorítót
(Németh László)

Máskor viszont a forma szerint (látszólag?) lokatív igekötős helymegjelölést a szövegfolyamban nagyon is világos deiktikus és/vagy névmási (anaforikus vagy kataforikus) szerepben interpretáljuk. Ennek az az oka, hogy az *ott* esetenként feltűnően a szövegben előzőleg megfogalmazódó helyre utal, azt értelmezi. De befolyásolhatják egyéb szövegalkotó tényezők is, így a következő példában az ige révén eleve hozzáértett hely (*mentek* → *valahová*) és az ezt követő kettős névszói helymegnevezés.

- (23) Nyár végén apánk hordót vásárolni is magával vihette. Távoli faluba mentek lovas kocsival, elég messzi út volt át a dombokon. A hordókat valójában már megnézte, kiválasztotta, kifizette a vincellér, ők csak értük mentek, hogy a szüret előtt avatni lehessen őket, előkészíteni a mustnak. Ott éjszakáztak a kádármesternél a pajtában.
(Kalász Márton)

A szöveg szintjén az *ott* szerepének értelmezésekor nyilvánvalóan számos, az elméleti keretnek és a vizsgálat céljának megfelelő tényezővel kell számolni. Hogy emellett a (lokatív igekötőnek számító) *ott* megjelenik-e a megnyilatkozásban, vagy az *ott* nélküli megoldást választjuk, az további kérdéseket vethet fel pragmatikai és stilisztikai szempontból. A következőkben ezekre térek ki.

4.2. A pragmatika szempontja: a lokatív igekötő szerepe a megnyilatkozás szintjén

Abból a feltételezésből indulok ki, hogy bár a kétféle megfogalmazás (*ott*-tal és *ott* nélkül) propozicionális jelentését tekintve alkalmanként felcserélhető, mégis több esetben megállapíthatunk bizonyos tendenciát, amely alapján az adott szövegkörnyezetben az egyiket vagy a másikat részesítjük előnyben. Ezt a tendenciát pragmatikai jelenségnek tekintem, vagyis olyan stratégiának, amellyel az információ tárgyán túlmutató, egyéb szándékunk vagy attitűdünk jut kifejezésre. Az érveléshez választottam egy próbát. Húsz felsőfokú végzettségű, felnőtt korú, foglalkozását tekintve vegyes összetételű csoport tagjainak azt a feladatot adtam, hogy döntsék el, az *ott* nélküli (A) vagy az az *ott*-tal alkotott (B) változatot látnák szívesebben a következő szöveghelyen.

(A) A zsebében volt az igazolvány. (B) A zsebében *ott* volt az igazolvány.

(1) A zsebében _____, tudta, hogy már nincs mitől félnie.

(2) A zsebében _____, a kulcs meg a telefon. A tárcáját mindig a hátizsákba rakta.

(3) A zsebében _____. Végre megnyugodhatott, nem kellett tovább keresnie.

1. táblázat
Próba

A 20 válaszból 18 volt értékelhető. A megoldás a következőképpen alakult.

(1)	(2)	(3)
A = 4	A = 16	A = 4
B = 14	B = 2	B = 14

2. táblázat
Eredmény

Az eredmény alapján úgy tűnik, hogy van olyan pragmatikai információtöbblet, amelyet az *ott* mint igekötő nyújt. Erről tanúskodik az azonos megoldások nagy száma. A válaszadók közül (kéretlenül) többen is megfogalmazták, hogy a létezőt megelőző *ott* „nyomósítja, megerősíti” az ottlétet. A kisebbségben lévő valamint az értékelhetetlen (mert minden megoldást egyformán jónak ítélő) megoldások írói közül hárman úgy fogalmaztak, hogy „minden a hangsúlytól függ”. Az első példában én magam intuitíven nagyobb eltérésre számítottam, mint a biztonságosabbnak tűnő harmadikban, mert az én szubjektív értelmezésem alapján ez utóbbi kontextusában hangsúlyozza az ottlét kezdetét is (*ott volt, megvolt, végre megtalálta*), vagyis a határpontos jelentést. A 20 (értékelhetően 18) fős próba ezt az elvárást nem igazolta: az első és a harmadik mondat kitöltése azonos képet mutat. Ezzel szemben a 16 egyforma találat a második példában igazolta azt a feltételezést, hogy ahol egyszerű leírás, felsorolás (és nem nyomatékosítás, megerősítés, megnyugtatás, egy várt helyzet megoldásának érzékeltetése) a cél, ott a *van/volt* mellett nincs szükség az *ott*-ra.³¹ Megkockáztatnám azt a megállapítást, hogy ebben az esetben a szemantikai telicitásfogalom pragmatikai (és lélektani) „megfelelőjével” szembesülünk: a redundáns *ott* a (lokális) pozíció megerősítésével egy helyzet, egy probléma megoldódását = egy adott időponttól kezdődően érzékelhető lezártágát hozza elélnk.

Ezzel együtt fennmarad az a kérdés, hogy hogyan értékeljük az *ott* megjelenését például az olyan esetekben, amelyekben a kontextus nem segít hozzá a fenti intuitív pragmatikai magyarázathoz. Gondolok itt többek között a (13) alatti példákra. Erre a kérdésre az egyéni nyelvhasználat és stílus magyarázata, illetve leírása adhat választ.

4.3. A stilisztika szempontja: a redundáns *ott* írott szövegekben

A redundáns *ott* vizsgálata során jobbra az internetről véletlenszerűen összeszedett korpuszra támaszkodtam a szépirodalomból és a tudományos próza területről. A stílusra és a szöveg típusra vonatkozó következő megállapítások töredékesek. Céljuk az, hogy hozzájáruljanak interszubjektív alapon megközelíthető és kiterjedt korpuszra alkalmazható vizsgálati szempontok kialakításához.

³¹ L. ehhez Forgács Tamás összefoglaló véleményét is, utalással Deme László (1959) cikkére, miszerint „[az] igekötők előzményeinek tekinthető „értelmezőszerű” határozószóknak a létrejöttében tehát bizonyosan kommunikációs, pragmatikai okok (pl. pontosabb közlésre, expresszivitásra törekvés) játszhatták a főszerepet, ám emellett talán az a mondatprozódiai szerep is segíthette létrejöttüket, mint amelyet Deme az *ott* igekötőszerű használata kapcsán megfigyelt” (Forgács 2005).

Két kérdést tehetünk fel. Egyfelől rákérdezhetünk, hogy ez a kifejezési forma az adott közegben mit tud a stilisztikai interpretáció számára nyújtani. Másfelől megkérdezhetjük, hogy melyek azok a szövegtípusok, illetve kik azok a szerzők, amelyek/akik a redundáns *ott* lehetőségét markánsan felhasználják.

A stilisztikai célú elemzés szempontjából szükségesnek látszik elválasztani a gyakran használatos valahol levést kifejező igéket és a tartalmilag motivált, nem ritkán metaforikus szóhasználatot. A „létigeváltozatok” (*ott volt, ott állt* stb.) a beszédfolyamból nem emelkednek ki, stilisztikailag neutrálisak. Egyéb esetekben, mindenekelőtt a szóválasztás következtében a stilisztikai hatás jobban megragadható. Hozzájárul ehhez a mondat prozódijának hatása. Az ige elé emelt *ott* a semleges mondat természetes hangsúlytalanságát erősítheti, az ige előtti hely kitöltetlensége viszont az ige hangsúlyosabbá válását eredményezi.³²

Az *ott* szemantikai teljesítményének megfelelően az igei frázissal megjelenített történet mint időben (egy ponttól kezdődően) folyamatosat és helyhez kötöttet értelmezzük, a deixis révén pedig mi magunk is mintegy jelenlévőként, megszólítottként éljük át a jelenetet. Ez a lehetséges értelmezés figyelmeztethet a szerző, illetve a szövegtípus relevanciájára. Valóban már viszonylag kevés adat birtokában is biztonsággal állíthatjuk, hogy a redundáns *ott* olyan szövegek, illetve olyan szerzők esetében gyakori és tipikus, amelyek, illetve akik bizonyos intimitást sugallnak. Bizonytalán nem véletlen, hogy Szabó Magda *Ókútyjában*, ebben a gyermekkoráról szóló könyvben szembetűnően gyakoribb az *ott*, mint Fejes Endre *Rozsdatemetőjében*. Érdekesnek tűnik az a megfigyelés, hogy azok a szerzők, akiknek a szövegeiben kedvelt kifejezési forma a szabad függő beszéd (például Móricz Zsigmond, Németh László), a redundáns *ott*-ot is feltűnően szívesen használják.

A redundáns *ott* olyan szövegekben gyakori, amelyek nem távolságtartással *leírnak*, hanem közvetlenül *beszámolnak*. Egy útikönyvben az említett létige-változatokon kívül gyakorlatilag egyetlen példát sem találunk, egy egyes szám első személyű elbeszélésben annál többet. A *beszámoló* és a *leírás* két olyan szövegtípus, amelyet a szövegnyelvészet megpróbált formális nyelvi jegyekkel megragadni. (Érdekes kísérletet tett erre például Anita Steube a szabad függő beszéd kapcsán: Steube (1985: 309).) A szabad függő beszéd mellett éppen a redundáns *ott* is szolgáltathat ehhez kiindulási alapot a további kutatások számára.

5. Az *ott* egy különleges szerepben

5.1. Bemutató

Laza stílusú, közvetlen hangú, beszámoló típusú szövegekben³³ sűrűn feltűnik az *ott* olyan igék előtt, amelyek függő vagy szabad függő beszédet vezetnek be. Hangsúlyozását tekintve ez az *ott* a redundáns *ott*-tal azonos módon viselkedik. Az *ott*-hoz illesztett ige a *hogy* kötőszóval bevezetett függő vagy szabad függő beszéd mint argumentum közegében egyfajta típus koerció³⁴ révén törvényszerűen mondást jelent. Például:

³² Hasonlóan I. Deme (1959), Forgács (2005).

³³ A példákat internetes blogokból gyűjtöttem. Ez a műfaj érdekes keveréke az írott és a beszélt nyelv elemeinek.

³⁴ A típus koerció fogalmát Pustejovsky (1995) nyomán használtam.

- (24) a. Apám tegnap *ott nyavalygott*, hogy sötét és élvezhetetlen a film. [Hát kérem, nem felkapcsolt villanynál kell nézni.]³⁵
- b. [Egyszer anyámat vittem valahova a városban.] *Ott sopánkodott*, hogy milyen gyorsan megyek, [mire felhívtam a figyelmét, hogy 50-nél többel nem megyek.]³⁶
- c. [Teljesen kétségbeestem,] a védőnő meg *ott értetlenkedett*, hogy egy gyerek se hal éhen önszántából.³⁷
- d. [...többször törve volt, motorhiba, meg amit akarsz. Ott álltunk az eredménnyel a kezünkben] és a volt tulaj *ott erősködött*, hogy a kocsinak semmi baja.³⁸
- e. [Mikor Ariel fiammal terhes voltam, akkor ott álltam a teknő mellett, amibe a hurkát keverték és evőkanállal ettem.] Anyósom meg csak *ott sóhajtozott*, hogy lyányom nem sajnálom, de rosszul leszel.³⁹
- f. Olyan aranyos volt a doki, *ott mondogatta*, hogy de ugye nem lesz örök harag, de elmondta vagy ötször, meg szorongatta az én kezemet is, meg a Pistit is.⁴⁰

Az *ott* ezekben a példákban csak látszólag jelent helyet, akár a deiktikus, akár a névmási jelentésre gondolunk. Az (a) mondatban nem tudjuk megadni a helyet. A (b) mondatban az *ott* semmiképp sem értelmezhető anaforikus határozói névmásként, amely a megelőző mondatbeli nominális helymegjelölésre utalhatna, a beszélgetésre az autóban került sor, nem a városban. A többi mondatban ugyan a kontextus alapján meg tudnánk nevezni egy helyet, de pontosan érzékeljük, hogy az *ott* valami másra mutat, nem a lehetséges helyre. Az *ott* a hozzá kapcsolódó igével egy, a beszélő számára feltűnően ismétlődő, bosszantóan vagy éppen mulatságosan hosszan tartó verbális megnyilvánulásra utal. A függő beszéd egészét a helyzetet felidéző beszélő érzelmi alapú kritikája kíséri. Az *ott* lokatív jelentése átminősül temporális perzisztenciává. Ennek feltétele az igei jelentés is: olyan mondatst jelentő igék, amelyek nem vagy kevéssé illeszkednek a beszédcselekvés elhúzódását jelző, kritikus hangvételű beszámolóhoz, ebben a konstrukcióban nem fordulnak elő. Az *Ott mondtá, hogy...* példára rákeresve az interneten csak olyan mondatok jelennek meg, amelyekben az *ott* anaforikus névmási határozószó. Ezzel szemben az *Ott mondogatta, hogy...* gyakori megjelenésével szépen beleillik a fenti példasorba. A nem mondatst jelentő igék ebben a mintában azonnal átértelmeződnek mondatst (is) jelentővé, például:

- (25) [Van egy színházi szabály, hogy előadás előtt nem szabad táviratot átadni a művészeknek, csak akkor, ha semleges a tartalma. A portás semlegesnek ítélte és átadta Dalmának. Dalma elolvasta és elájult ott a színpad bejáratánál.] A portás *ott ugrált*, hogy tessék nézni igazgató úr, nincs benne semmi...⁴¹

³⁵ http://forum.port.hu/viewtopic.php?topic_id=36077&postorder=asc&start=720&sid=2b4ce7c3aa0654d73fd90200f470cbea (2020. 10. 09.)

³⁶ <http://forum.index.hu/Article/viewArticle?a=34402331&t=9015793> (2020. 10. 09.)

³⁷ https://www.gyakorikerdesek.hu/gyerekvallalas-neveles_tapszeres-taplalas_7503319-tapszeres-babak-anyukai-elmondatok-nekem-hogy-miert-alltatok-at-vagy-lett-tap (2020. 10. 09.)

³⁸ <https://nlc.hu/forum/?fid=441&csatid=&topicid=81714> (2020. 10. 09.)

³⁹ <https://nlc.hu/forum/?fid=441&topicid=6368&step=3&page=1682> (2020. 10. 09.)

⁴⁰ <https://nlc.hu/forum/?fid=441&topicid=131373&step=1&page=2452> (2020. 10. 09.)

⁴¹ <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/BERTHA/bertha00175/bertha00185/bertha00185.html>

Felmerül a kérdés, hogy tekinthetjük-e ezt az *ott*-ot például diskurzuspartikulának. Indokolhatja-e a partikulává válást az *ott* igekötő nyomatékosító stratégiai-pragmatikai funkciója (l. előbb a 4.2. részben)? A kérdés megválaszolásához ki kell térni a diskurzuspartikula fogalmára. Az arányaiban a válaszhoz képest erősen részletező kitérőre azért van szükség, hogy megfelelően alátámassza az *ott* diskurzuspartikulává alakulásának problémáját. A probléma egyik része az *ott* mint deiktikus határozószó, mint igekötő és mint partikula *feltételezett összefüggése*, a másik része azonban kikerülhetetlenül éppen maga a diskurzuspartikula *mint kategória, amely számításba jöhet az ott viselkedésének vizsgálatakor*.

5.2. Kitérő

A diskurzuspartikulák vagy diskurzusjelölők kognitív, expresszív, szociális és textuális síkon működő nyelvi egységek. A témáról szóló szakirodalom az elmúlt néhány évtizedben hatalmassá duzzadt.⁴² A kutatást, mint ismeretes, eltérő merítési bázis, különböző elméleti háttér előtt megfogalmazódó problémák és ezek alapján másfajta célok és bizonyítási módok jellemzik.

Az eltérő merítési bázis jelenti azt a sokszínűséget, amely már a partikula fogalom meghatározásában megmutatkozik, beleértve a partikula és a diskurzuspartikula egymáshoz való viszonyát (alárendeltség, fölérendeltség, többé-kevésbé határozott elkülönülés). De jelenti a merítési bázis sokfélesége azt is, hogy mi minden tartozzon bele a diskurzuspartikula vagy diskurzusjelölő kategóriába a jelenség szintjén: a lexikonban rögzített szavaktól (*hát, ugye, vajon, majd* stb.) a modattöredékeken át a hangsúly, az intonáció sőt a kineztikus jelzések terepéig, ahol a kétféle elnevezés (diskurzusjelölő vagy diskurzuspartikula) eleve kétféle hozzáállást tükrözhet.⁴³

Az elméleti háttér két eltérő iránya egyfelől a *társalgásközpontú*, másfelől a *koherencia- vagy konnektivitásközpontú* szemlélet.

⁴² A diskurzusjelölők problémája a hazai szakirodalomban több évtizede jelen van. Összefoglaló áttekintést nyújtanak ismereteim szerint elsősorban a következők: Kugler Nóra alapvető írása a partikulák alakjáról, jelentéséről, szintaktikai minőségéről, csoportjairól, szófajságáról az addig megjelent és feldolgozott szakirodalommal (Kugler 1998); Péteri Attila problémafelvetése az „árnyaló partikula” elkülönítésével kapcsolatban (Péteri 2001); Furkó Péter doktori értekezése a „pragmatikai jelölő” (pragmatic marker) versus „diskurzusjelölő” (discours marker) problematikáról az angolszász szakirodalom áttekintésével (Furkó 2005); Gyuris Beáta elméleti igényű tanulmánya, középpontjában egy olyan formális keret bemutatásával, amely a partikulák jelentésbeli/funkciósbeli „tarkasága” helyett a diskurzuspartikulák egyes osztályainak jelentését egységesen próbálja megragadni (Gyuris 2008); Dér Csilla Ilona összefoglaló, tudománytörténeti igényű írása a diskurzusjelölőkről funkcionális és formális közelítésekben (Dér 2009); Schirm Anita megfelelő elméleti állásfoglalás alapján történeti perspektívába helyezett vizsgálódásai (Schirm 2009; 2011). Ezek mellett és ezeket követően az elmúlt mintegy tíz évben számos esettanulmány foglalkozik egyes kiválasztott diskurzusjelölőkkel, illetve egyes részletproblémákkal az említett szerzők tollából és másoktól. Ezekre ebben a dolgozatban nem szükséges kitérni.

⁴³ A kettősségről a hazai szakirodalomban l. Dér (2009), a fogalmi bizonytalanságról és annak kényszerű kezeléséről Gärtner–Gyuris (2012a). A fogalom történetéhez l. például Maschrel–Schiffrin (2015), ismertetve és összevetve Deborah Schiffrin társalgáseméleti, Bruce Fraser pragmatikai és Yael Maschrel interakcionális kognitív közelítését. A modális partikula és a diskurzusjelölő viszonyának alakulásáról összefoglalóan l. például Fedriani–Sansò (2017).

Mindkét irány a diskurzusjelölők ugyanazon meghatározásából indul ki. Eszerint a diskurzusjelölő a diskurzus folytatásának egy megelőző diskurzusszegmenshez való viszonyát hivatott jelezni.⁴⁴ Jól láthatjuk ezt a szerepet a következő két példában, eltérő diskurzusjelölőkkel: A: *Jánosnak sikerült kinyitnia az irodában a széfet.* B: *Ismeri a kódot.* → B: *Hiszen ismeri a kódot. / Szóval ismeri a kódot.* A diskurzusjelölő nélküli szegmens önmagában kétértelmű: magyarázat, illetve következtetés.⁴⁵ Ezt a kétértelműséget a diskurzusjelölők szépen feloldják. Ugyanakkor nem érintik a mondat igazságtartalmát vagy propozicionális jelentését (ti. azt, hogy János ismeri a kódot). Eszerint másféle jelentésük vagy funkciójuk van. Ennek magyarázatára Fraser a „tartalmi” és „pragmatikai” jelentés (content meaning, pragmatic meaning) közötti különbségre támaszkodik. Az előző a referenciális jelentés, amit közölni akarunk a mondat betű szerinti jelentésével. Az utóbbi a kommunikatív szándék, a beszélő üzenete, amelyet a megnyilatkozással közvetíteni kíván (Fraser 1990: 385k). Fraser *pragmatikai* jelentésről beszél, mások, például Blakemore (2004) viszont *procedurális* jelentésről.⁴⁶ A számomra hozzáférhető szakirodalom többsége a *procedurális* (= műveleti, vagyis nem konceptuális/fogalmi) *jelentés* terminust használja mint a diskurzusjelölők egyik tipikus jegyét.

A pragmatikai jelentés kapcsán a kutatás azonnal szembesül azzal a problémával, hogy miképpen kezelje a diskurzusjelölőket a pragmatikai stratégia nézőpontjából, vagyis egyéb, ezt a stratégiát megvalósító lehetőségekkel *együtt* (beszédaktus,

⁴⁴ Ez a kritérium fogalmazódik meg kezdettől fogva az elmélet két klasszikusának, Deborah Schiffrinnek és Bruce Frasernek a meghatározásában: „[Discourse markers can be understood as] sequentially dependent elements which bracket units of talk” (Schiffrin 1987: 31). „[Discourse markers are] a class of expressions, each of which signals how the speaker intends the basic message that follows to relate to the prior discourse” (Fraser 1990: 387; későbbi pontosítást l. Fraser 1999: 938). Schiffrin a társalgásközpontú, Fraser inkább a koherencia- vagy konnektivitásközpontú szemléletet képviseli.

⁴⁵ A példát Blakemore (2004: 229k) nyomán használtam. A hangsúly, a mimika stb. persze feloldja ezt a kétértelműséget, újabb árnyalatot kölcsönözve a problémakörnek a pragmatika mint stratégia lehetőségei felől.

⁴⁶ Blakemore mindkét jelentést (procedurális, konceptuális) egységesen a relevanciaelmélet keretébe helyezi mint kognitív működési elvet. „[...] linguistic semantics is not concerned with the relation between linguistic form and the external world [...] but with the relation between elements of linguistic form and the cognitive information they encode. In this picture, the question that matters is not whether a linguistic expression contributes to truth conditions but rather what kind of cognitive information it encodes – conceptual or procedural.” (Blakemore 2004: 230) A relevanciaközpontú szemlélet bemutatásával ez a nézet ellenpólust képvisel a koherenciaközpontú szemlélettel szemben, amelyhez Blakemore Fraser nézőpontját is hozzá-sorolja. Megfogalmazásában Fraser az *egyes nyelvi egységek között* megállapítható ténynek tekinti a konnektivitást / koherenciát, szemben a relevanciaelmélettel, amely viszont az *adott jelenség egészén belül* működő és felismerhető alapvető sajátosságként kezeli (Blakemore 2004).

előfeltevés, konnektorok, modális partikulák stb.), de azoktól mégis *elkülönülve*.⁴⁷ Fokozza a problémát az egymást követő diskurzusrészek bizonytalan státusza. A diskurzusrész lehet a társalgás egysége (unit of talk), de lehet a beszédaktus elmélet *megnyilatkozás* fogalma (utterance), sőt lehet akár egy intonációs egység is, amely az információ szerkezetére utal stb. (l. Blakemore 2004). Az előzmény emellett lehet egy régebbi információ vagy valamilyen általános vagy a helyzethez kötődő közös tudás. Így például egy diskurzus akár kezdődhet is egy diskurzusjelölővel, minden előzetes verbális megnyilatkozás nélkül, ha a beszélők rendelkeznek a megfelelő közös tudással, beleértve személyes attitűdjüket és érzelmeiket, például: *Szóval eladod a kertet. Láttam a kiírást.* Vagy ha a beszélő új témát akar bevezetni a társalgásba, például: *Akkor most főzök egy kávét.*⁴⁸ Ezt a kérdést próbálja meg áthidalni a szakirodalom a lokális vagy globális konnektivitás fogalmával.

Ha a globális konnektivitás felé nyitunk, ezzel teret nyer a társalgásra/a kommunikációra összpontosító szemlélet. Ha a lokális konnektivitásra összpontosítunk, akkor a problémák és megoldások inkább a szövegre/a nyelvi kompetenciára irányuló, koherenciaközpontú szemléleten belül jelennek meg.

A globális konnektivitást középpontba helyező elméletek igyekeznek különböző hangsúllyal minél több szempontot befogni a diskurzusjelölők működési területeiről (kogníció, expresszivitás, szociális és textuális sík).⁴⁹ Bár általában kiemelik, hogy a diskurzusjelölők rendelkezhetnek egy elsődleges funkcióval (vagy magjelentéssel, l. például Schirm (2017) további szakirodalommal), de használatuk döntően többfunkciós. A társalgásközpontú vagy hasonló, szociolingvisztikai szemlélet számára éppen a multifunkcionalitás az, ami segít integrálni a társalgás alapját képező folyamatokat és lát el koherenciateremtő feladatot.

⁴⁷ Fraser ezt úgy próbálja megoldani, hogy elválasztja egymástól az elemi pragmatikai jelölőket (például illokutív igék: *kérlek* stb.), a kommentáló pragmatikai jelölőket, amelyek egy további üzenetet közvetítenek az elemi üzenettel összefüggésben (*igazából* stb.) és a párhuzamos pragmatikai jelölőket, amelyek az elemi vagy a kommentáló üzenettől elkülönülő, további / másfajta üzenetet közvetítenek ([ez a] *nyomorult* [ügy]). Egy későbbi munkájában negyedik típusként nevezi meg a diskurzust szervező jelölőket (Fraser 2009: 893). Diskurzusjelölőknek a kommentáló pragmatikai jelölőket tartja. A probléma végigvonul a diskurzuskutatáson és kicsúcsosodik a modális (emfatikus, attitűdjelölő stb.) partikulák és a kontextusjelölő partikulák elválasztásában, l. mindehhez például Zeevat (2003), Gyuris (2008), Fedriani–Sansò (2017). A koherenciaközpontú diskurzuskutatás több esetben eredményesen foglalja egységes, formalizálható keretbe a diskurzuspartikulák disztribúcióját és jelentését (l. Gyuris 2008), de nehézségei támadhatnak az emfatikus/modális partikulák esetében, különösen, ha ugyanaz a szó mindkét funkcióban szerepelhet. L. ehhez például a magyar *ugye* szó kapcsán Molnár (2016: 158).

⁴⁸ Hasonló példát l. Gyuris (2008).

⁴⁹ Deborah Schiffrin immár klasszikusnak tekinthető monográfiája például a társalgás olyan modelljéből indul ki, amely öt működési területet foglal egybe. Ezek a következők: 1. a konverzáció struktúrája (turn, turn-taking), 2. a beszéd mint cselekvés struktúrája, 3. a jelentés (a szemantika) síkja, 4. a társalgásban résztvevő beszélők síkja és 5. az információ mint kognitív és szemantikai entitás (*exchange structure, action structure, ideational structure, participation framework, information state*). Feltételezése szerint a diskurzusjelölők rendelkeznek egy elsődleges funkcióval, amely alapján valamelyik működési területhez kötődnek (például az *és* a jelentés síkjához, a *hát* a beszélők részvételének síkjához) de használatuk többfunkciós (Schiffrin 1987).

A lokális konnektivitásra figyelő szemlélet másfajta koherenciára összpontosít. Szerinte a diskurzuspartikulák a diskurzus elemeinek koherenciájáért felelősek az egymást követő diskurzusrészek vonatkozásában.⁵⁰ Ez a szemlélet arra törekszik, hogy egységes keretben magyarázza a partikula kontextuális értelmezését, elutasítva azt a kívánalmat, hogy a partikulák jelentését mint változatos funkcionális sokféleséget ragadjuk meg.

A *diskurzusjelölők* vagy *diskurzuspartikulák* jelentős része történetileg grammatikalizációs vagy pragmatizációs folyamat eredménye.⁵¹ Az előzmény lehet adverbium, névmás, kötőszó, módosító szó, partikula stb. A legizgalmasabb kérdés természetesen az, hogy a diskurzusjelölő kialakult funkciója miképpen magyarázható – ha magyarázható! – a partikula keletkezéstörténete, feltárható előzményei és ezek jelentése alapján; egyáltalán működnek-e esetében azok a szabályszerűségek, amelyek a jelentésváltozásokat általában magyarázni tudják.

A lexikálisan megszilárdult diskurzusjelölők alapvető jellemzői a legtöbb szerző szerint a következők.⁵²

1. A diskurzusjelölők *nem befolyásolják a mondat propozicionális jelentését*, és eszerint (elvileg) el is hagyhatók.
2. *Működésük alapja a procedurális (műveleti) jelentés*. Ennek értelmében hatókörük aszerint változik, hogy mi az a terület (mi az az inferenciális összefüggés, beszélői attitűd, szövegszervező kommentár stb.), amely értelmezésük számára referenciapontként szolgál.
3. *Egy adott funkciót tipikus esetben több különböző diskurzusjelölő tölthet be, és megfordítva: egy adott diskurzusjelölő több különböző funkcióban jelenhet meg a mondatban* elfoglalt hely, a formai szabályozottság, a szövegtípus, a beszédaktus stb. függvényében.
4. *Az egyes funkciók összefüggnek a diskurzusjelölők mondatban elfoglalt pozíciójával*. Ennek alapján láthatnak el diskurzusszervező feladatot (általában a mondat élén) vagy emfatikus, expresszív, modális funkciókat (magában a mondatban, szabályozottan mondatrészekhez kötődve).
5. Többnyire specifikus intonációs egységet képeznek.

A felsorolt jellemzők ugyan meghatároznak egy keretet, amelybe a diskurzusjelölők jelentős hányada beilleszthető, ugyanakkor *kivétel nélkül* mindegyik kritérium további problémákhoz vezet. Vannak diskurzusjelölők, amelyek valamilyen egyedi okból mégsem hagyhatók el. Hasonlóan vita tárgya a procedurális jelentés avagy mégis fogalmi jelentés közötti határ (l. például Schirm (2017), Fraser (2006) nyomán). A funkcionális hasonlóság és helyettesíthetőség sokféle tényező

⁵⁰ Gyuris Beáta megfogalmazásában a diskurzuspartikulák mint *kontextusjelölők* egyfelől azt mutatják meg, hogy az általuk bevezetett mondat tartalma milyen viszonyban van a megelőző mondatban megjelenő információval, másfelől mint *beszéddaktus-módosítók* jelenlétükkel befolyásolják a hallgató reakcióját és ezzel a diskurzus további menetét. Részletesen a különböző típusú kontextusjelölőként értelmezett diskurzuspartikulákról l. Gyuris (2008). A koherenciaközpontú hazai kutatásról l. többek között Gärtner–Gyuris (2012a) valamint az általuk szerkesztett kötet tanulmányait (Gärtner–Gyuris 2012b).

⁵¹ A kétféle folyamat problémájáról l. Molnár (2008).

⁵² L. Fedriani–Sansò (2017), további szempontokkal kiegészítve.

függvénye. A mondatban elfoglalt hely és a hangsúlyviszonyok ugyancsak tarka képet mutatnak, a magyarban különösen.

Ezért úgy tűnik, hogy a kutatás jól indokolható útja *egyedi jelenségek különálló vizsgálata* azzal a céllal is, hogy leírásuk támpontokat nyújtson további elméleti feltételezésekhez és módszerekhez. Így illik bele a képbe az *ott* mint lehetséges diskurzuspartikula leírása. A következőkben előbb emellett a lehetőség mellett érvelek, majd felvetek egyéb érveket, amelyek más irányba is mutathatnak.

5.3. Az *ott* mint diskurzuspartikula – vagy mégsem?

Az *ott* a (24) alatti példákban egyértelműen olyan elem, amely a diskurzus folytatásának egy megelőző diskurzusszegmenshez való viszonyát jelzi. Modális expresszív funkciójával irányítja a szöveg (tipikusan a beszámoló típusú szöveg) folyamatát, információt szolgáltat a beszélő érzelmi hozzáállásáról, befolyásolva a hallgató reakcióját.

A legegyszerűbb indok, amiért az *ott*-ot diskurzuspartikulának tarthatjuk, hogy megfelelni látszik a *fenti második kritériumnak*: jelentése feltűnő változást mutat a szó eredeti, lexikális-fogalmi jelentéséhez képest, amennyiben nem a helyre vonatkozik. Ehelyett a lokális jelentéssel közismerten összefonódni képes temporális jelentést közvetíti. Ez a temporális jelentés (az ismétlődés, a folyamat hosszúsága) mint monotonia a kifejezés egészének egyfajta expresszív, emfatikus mellékjelentést kölcsönöz, megalapozva ezzel a diskurzuspartikula funkcióját mint a beszélői attitűd kifejeződésének lehetőségét és a konverzációt irányító hatását.

A diskurzuspartikulákra jellemző egyéb kritériumok teljesülése azonban kérdéseket vet fel. Ilyen kérdésbe ütközünk a *harmadik kritérium* érvényesülését illetően. Az *ott* ugyan helyettesíthető más elemekkel, ezek azonban nem diskurzuspartikulák. Többféle helyettesítés tűnik lehetségesnek. Az egyik egy expletív, szintaktikailag pozíciókitöltő és kontextuálisan előre utaló névmási elem, például ((24) a, b és f mondatok alapján):

- (26) a. Apám tegnap *azon nyavalygott*, hogy sötét és élvezhetetlen a film.⁵³
 b. *Azon sopánkodott*, hogy milyen gyorsan megyek.
 c. [Olyan aranyos volt a doki,] *azt mondogatta*, hogy de ugye nem lesz örök harag, [de elmondta vagy ötször...]

Ez a helykitöltés természetesen csak akkor lehetséges, ha az ige argumentumstruktúrája lehetővé teszi, mégpedig anélkül, hogy felfüggesztődne az ige (szabad) függő beszédet bevezető 'mond(ogat)' jelentése. Például a következő példában a

⁵³ A dolgozat egyik névtelen lektora arra hívta fel a figyelmemet, hogy az expletív névmás és az *ott* együtt is felléphet, így nem helyettesítésről, hanem kiegészítésről lehet szó, mint ezekben az esetekben: *Apám tegnap ott nyavalygott azon, hogy sötét és élvezhetetlen a film. Ott sopánkodott azon, hogy milyen gyorsan megyek./ Azon sopánkodott ott, hogy milyen gyorsan megyek.* Kérdés azonban, hogy az *ott* használatát ilyenkor hogyan ítéljük meg: deiktikus határozószóként vagy diskurzuspartikulaként. Erre a szövegösszefüggés és az egyéni nyelvhasználat szintjén esetenként eltérő, intuitív választ lehet adni. Felmerül továbbá az a kérdés is, hogy az *ott* és az expletív névmás lehetséges együttes használata (i) rendszerszerűen lehetséges-e és (ii) a beszélők tényleg élnek-e ezzel a lehetőséggel. Ezek a kérdések kivezetnek a jelen dolgozatból.

helyettesítés nem működik, mert míg az *értetlenkedik* az *ott* mellett jelenthet egyszerűen mondást/kérdezést (= vezethet be függő beszédet), a *valamin értetlenkedik* már azt jelenti, hogy 'nem érti, hogy... /nem érti, miért ...', és ráadásul hozzá tartozik az az előfeltevés is, hogy amit nem ért, az számunkra teljesen kézenfekvő (24c) alapján):

- (26) d. [Teljesen kétségbeestem,] a védőnő meg *azon értetlenkedett*, hogy egy gyerek se hal éhen önszántából.
(Ez a példa azt a tartalmi abszurditást jelenti, hogy a védőnő nem értette, hogy [miért van az, hogy] egy gyerek se hal éhen önszántából.)

Megjelenhet az *ott* helyén a *folyton* adverbium, amelynek megfelelő kontextusban (= megfelelő ige mellett) van némi expresszív modális konnotációja, és így képviselheti azt a beszélői attitűdöt, amelyet az *ott* is kifejez (*folyton sopánkodott*, *folyton mondogatta* stb.). Ez egyfelől megtámogatja az *ott* jelentésváltozását, másfelől természetesen módosítja a megnyilatkozás információtartalmát: a *folyton* nem jelez semmilyen határt, az *ott* viszont lerögzíti és behatárolja a mondás folyamatát az adott kontextusban. Vagyis pontosan azt teszi, amit lokális igekötőként is tenni képes.⁵⁴ Ez megerősíti a lokális határozószó, a lokális igekötő és egy specifikus közegben (mondást jelentő igék előtt, függő beszédet bevezetve) a diskurzuspartikula jelentésbeli összefüggését.⁵⁵

Az *ott* mint diskurzuspartikula működésének specifikus közege problémát jelent a fenti *első*, a *fogalom szempontjából egyik legmarkánsabb kritériummal* kapcsolatban is. A diskurzuspartikulák elvileg nem befolyásolják a mondat propozicionális jelentését, tehát ebből a szempontból el is hagyhatjuk őket. Az *ott* viszont nem mindig mellőzhető, sőt egyes esetekben egyenesen kötelező. Használata attól függ, hogy az ige 'mondás' jelentését eredményező típus koerció igényel-e explicit megerősítést. Ebből a szempontból az igék egyfajta skálán helyezkednek el aszerint, hogy a 'mondás' jelentés mennyire kapcsolódik magához a beszédtevékenységhez. A *mondogatta*, *sopánkodott* jelenti a skála egyik végpontját: ezek az igék egyértelműen beszédre, megszólalásra utalnak. A másik végpont a (25) példabeli *ugrált*, amelynek látványosan megváltozott jelentése az *ott* nélkül nem jön létre. Ha mellőzzük, értelmetlen szöveget kapunk.

A lehetséges változatok tükrében az *ott* mint jelenség összefoglalóan a következőképpen írható le. (1) Olyan igék előtt jelenik meg, amelyek eleve mondást jelentenek, vagy amelyek alkalmasak arra, hogy az adott kontextusban egyfajta típus koerció révén ezt a jelentést vegyék fel. (2) Majdnem-igekötő funkcióját megőrizve lerögzíti a mondás folyamatát egy adott helyzethez. (3) Az igével együttműködve az (ismétlődő, monoton, ennek okán a beszélő szemszögéből bosszantó, mulatságos stb.) mondásfolyamattal kapcsolatos érzelm kifejezés eszköze. Azok a mondást jelentő igék, amelyek nem vagy kevéssé illeszkednek a beszédcselekvés elhúzódását jelző, kritikus hangvételű beszámolóhoz, ebben a konstrukcióban nem is fordulhatnak elő. Ilyen mondatok, mint *Ott hangsúlyozta, *hogy...*, *Ott állította, *hogy...* a vizsgált mintában nem működnek.

⁵⁴ L. a (17) alatti példákat és a hozzájuk fűzött magyarázatot is.

⁵⁵ Az további érdekes kérdés, hogy miért éppen a függő beszédet bevezető, mondást jelentő igék adják azt a különleges kontextus, amelyben az *ott* mint diskurzuspartikula megjelenhet.

Ezek a jegyek részben jellemzők a diskurzuspartikulákra. Ugyanakkor nem lehet nem észrevennünk, hogy az *ott* az ige előtt, mélyhangrendűségével megerősítve, az expletív névmásokkal analóg jelenség. Megjelenése ezen a szintaktikailag „érzékeny” helyen bizonyos magyarázható lenne olyan keretben is, amelyben éppen ez az analógia játssza a fő szerepet, és nem a diskurzuspartikula funkció. Ebben a keretben például indokolható az *ott* megjelenését a (24)(a) mondatban az, hogy elkerüljük az időhatározó (*tegnap*) kiemelését vagy egyenesen a mondat fókuszává válását, és elősegítsük az *ott* szempontjából kötelező idéző mellékmondat érvényesülését, vö: *Apám tegnap nyavalygott, hogy sötét és élvezhetetlen a film.* →← *Apám tegnap azon nyavalygott/ott nyavalygott, hogy sötét és élvezhetetlen a film.* Háttérrel nyújthat ehhez a kognitív relevancia fogalma (Sperber–Wilson 1995 [1986]).

A kétféle közelítés további tárgyalására ez a dolgozat már nem tér ki. Annyit azonban mindenképpen rögzíthetünk, hogy az *ott* a (24) alatti példákban kétcárú jelenség. Végül is ahogy igeekötőként, úgy diskurzuspartikulaként is átmenetet képvisel az adverbium kategóriájából egy másik kategóriába. Ez az új kategória, amelybe éppen beleilleszkedni látszik, egyfelől a (lexikalizált inchoatív-lokális) igeekötők, másfelől a (szintaktikai és szemantikai szabályozottságú kontextusjelölő valamint pragmatikai-stratégiai eszközként funkcionáló attitűdjelölő) diskurzuspartikulák kategóriája. A három funkció (mint adverbium, mint igeekötő, mint diskurzuspartikula) nem független egymástól. Összetartozásukat olyan tények indokolják, mint a lokális és temporális jelentés összefüggése, a temporális jelentés és a temporális perzisztencia összefüggése, illetve a temporális perzisztencia és a belőle következő lehetséges érzelmi attitűd összefüggése.

6. Összefoglalás

Az ige előtti helyen megjelenő *ott*, *kint*, *bent* stb. adverbium azokban a semleges mondatokban, amelyekben a helymegjelölés nominálisan is megtörténik, a mondat propozíciója szempontjából redundánsnak tűnik. (*Éva [kint] napozik a kertben.*) Megjelenése kérdéseket vet fel az ige előtti helyet kitöltő igeekötőkhöz való műveleti és esetenként formai hasonlatossága okán.

Az igeekötők jelenléte a magyarban összefügg a szituatív aspektus kifejeződéssel. Az az általánosítás, miszerint minden igeekötő határpontosságot, telicitást jelez, nem állja meg a helyét, de azt egyértelműen állíthatjuk, hogy a mai magyar nyelvhasználatban az igeekötő nélkül használt, állapotváltozást, illetve helyváltozást kifejező állítmányok mindig atelikusak, határpont nélküliek. É. Kiss Katalin érvelése nyomán plauzibilisnek tűnik, hogy a magyar nyelv korábbi állapotaiban még jelen lévő igeidőrendszer eltűnése összefügg az igeekötők rendszerszerű terjeszkedésével. Az igeekötők révén kifejezhető szituatív aspektus kiszorította az igeidőrendszerből a grammatikailag jelölt nézőponti aspektust. Ugyanakkor az igeekötős ige a mondatban egy összetett esemény kifejezője. Az *Éva megsütötte a kalácsot* mondat nemcsak Éváról állít valamit, hanem egyúttal egy belső, logikai alanyról, a patientsről, vagyis a kalácsról is. Ha ebből a perspektívából megvizsgáljuk az igéket, feltűnő rokonságot láthatunk az olyan mondatok között, mint *Éva bemegy a szobába* és *Éva bent ül a szobában*. Ha az igéket mint célra irányuló (*bemegy*) versus nem célra irányuló (*bent ül*) összetett események hordozóit vizsgáljuk, elfogadhatjuk a

következő állítást: Ahogy a célra irányuló, helyváltoztatást eredményező igék esetében az igekötő a végpontot jelöli ki, a nem célra irányuló összetett eseményekben ugyanígy kijelöli egy igekötő (*bent*, *ott*) az egy bizonyos pozícióban levést. Ennek megfelelően vezeti be É. Kiss Katalin a lokatív igekötő fogalmát.

Az *ott* lehetőségeit tekintve mind indexikális jelentésében és névmási funkciójában, mind mélyhangrendűsége révén jelentősen eltér a *kint*, *bent* stb. alakoktól. Ezt igazolhatja az a néhány ige, amely morfológiai és lexikológiai keretben is az *ott*-tal mint igekötővel szerepel (*ottvész*, *ottfog* stb.). Ezek az igék a mondatban nemcsak egy adott pozícióban/adott helyen levést, hanem egy adott pontból tekintve elkezdődő és onnan folytatódó, mintegy időkeretbe foglalt (határpontos) valahol levést hordoznak. A lokatív igekötők így elsődlegesen mint inchoatív-lokatív igekötők illeszkednek bele az igekötők É. Kiss Katalin tanulmányaiban felvázolt rendszerébe. Ezt azok a kontextusok is igazolják, amelyekben a redundáns *ott* a mondatban szereplő inchoatív jelentésű időhatározó okán nem törölhető.

Más mondatokban ugyanakkor a mondat propozícióját tekintve az *ott* valóban redundáns elem, mondandókat nélküle is meg tudnánk fogalmazni. Arra a kérdésre, hogy akkor miért választjuk mégis az *ott*-tal megtoldott megfogalmazást, pragmatikai és stilisztikai keretben kereshetünk választ. Pragmatikai keretben bizonyos kontextusokban az *ott* olyan stratégiai eszköz, amely a mondat – leginkább a valahol való levés helyett/mellett a meglétet hangsúlyozó létigés mondat – állítását megerősíti, nyomatékosítja, véglegesíti. Megkockáztattam azt a feltételezést, hogy ez az attitűdjelölő funkció párhuzamba állítható a határpontosság fogalmával. Stilisztikai keretben az *ott* számos színes jelentésű ige mellett jelen van, elsősorban a személyességet kiemelő, beszámoló típusú írott szövegekben, úgy is mint egyes műfajok és szerzők jellemző sajátossága.

Ez a stilisztikai szerep megismétlődni látszik abban a szemantikailag és szintaktikailag kötött közegben, amelyben az *ott* váratlanul egyfajta diskurzuspartikulaként is felfogható. A megkötés arra vonatkozik, hogy az *ott* csak mondást jelentő, közvetlenül következő függő vagy szabad függő beszédet bevezető ige előtt jelenhet meg. Lokális jelentése elhalványul, illetve eltűnik, helyette a lokalitással párhuzamos temporalitás és az abból következő monotonia hordozója lesz, és ez utóbbi funkciójában fejezi ki a beszélő érzelmi beállítódását.

Az *ott* a dolgozatban vázolt gondolatmenet szerint indexikális jelentése valamint mélyhangrendűsége okán a mondatban komplex eseményeket jelző lokatív, illetve inchoatív-lokatív igekötő, morfológiailag és lexikológiai pedig mint igekötő *in statu nascendi* értékelhető. Választhatósága révén pragmatikai és stilisztikai funkciójú, és mindezen lehetőségek alapján diskurzuspartikulákra hajazó szerepben is fellép, megőrizve azonban az ige előtti pozíciót birtokoló semleges elem szintaktikai kiváltságát is.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet fejezem ki a dolgozat két névtelen lektorának. Kritikai megjegyzéseik és kérdéseik fontosak voltak a dolgozat jelenlegi változatának létrejöttében. Az esetleges hibákért a felelősség természetesen a szerzőt terheli.

Hivatkozások

- Bende-Farkas, Ágnes 1995. Prefixation and discourse. In István Kenesei – Csaba Pléh (szerk.) *Approaches to Hungarian 5. Levels and Structures*. Szeged: JATE. 192–220.
- Blakemore, Diane 2004. Discourse markers. In Laurence Horn – Gergory Ward (szerk.) *Handbook of Pragmatics*. Oxford: Wiley-Blackwell. 221–240.
- Deme László 1959. A nyomatékaltalan mondat egy fajtájáról. Az *ott* határozószó igekötőszerű használata. *Magyar Nyelv* 55/2:185–198.
- Dér Csilla Ilona 2005. Diskurzusszerveződés és grammatikalizáció – néhány magyar diskurzusjelölő kialakulásáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 102:247–264.
- Dér Csilla Ilona 2008. *Grammatikalizáció*. (Nyelvtudományi Értekezések 158) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Dér Csilla Ilona 2009. Mik is a diskurzusjelölők? In Keszler Borbála – Tátrai Szilárd (szerk.) *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 88) Budapest: Tinta Könyvkiadó. 293–303.
- É. Kiss Katalin 2004a. Egy igekötőelmélet vázlata. *Magyar Nyelv* 2004/1:15–42.
- É. Kiss Katalin 2004b. Eseményszerkezet és topic–predikátum tagolás a magyar mondat-ban. *Nyelvtudományi Közlemények* 101:160–172.
- É. Kiss, Katalin 2005a. Event types and discourse linking in Hungarian. *Linguistics* 43/1:131–154. doi:10.1515/ling.2005.43.1.131.
- É. Kiss, Katalin 2005b. Az ómagyar igeidőrendszer morfoszintaxisáról. *Magyar Nyelv* 101/4:420–435.
- É. Kiss, Katalin 2006a. The function and the syntax of the verbal particle. In Katalin É. Kiss (szerk.) *Event Structure and the Left Periphery. Studies on Hungarian*. (Studies in Natural Language and Linguistic Theory 68) Dordrecht: Springer. 17–55.
- É. Kiss, Katalin 2006b. From the grammaticalization of viewpoint aspect to the grammaticalization of situation aspect. In Katalin É. Kiss (szerk.) *Event Structure and the Left Periphery. Studies on Hungarian*. (Studies in Natural Language and Linguistic Theory 68) Dordrecht: Springer. 129–158.
- É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter 1998. *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Fauconnier, Gilles 1985. *Mental Spaces. Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fedriani, Chiara – Andrea Sansò 2017. Introduction. Pragmatic markers, discourse markers and modal particles. What do we know and where do we go from here? In Chiara Fedriani – Andrea Sansò (szerk.) *Pragmatic Markers, Discourse Markers and Modal Particles. New Perspectives*. (Studies in Language Companion Series 186) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 1–33. doi:10.1075/slcs.186.01fed.
- Forgács Tamás 2005. Grammatikalizálódás az igekötők körében. In Oszkó Beatrix – Sipos Mária (szerk.) *Uráli grammatizáló, 2003. szeptember 4–6*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 88–116.

- Fraser, Bruce 1990. An approach to discourse markers. *Journal of Pragmatics* **14/3** (Selected Papers from The International Pragmatics Conference, Antwerp, 17-22 August, 1987):383–398. doi:10.1016/0378-2166(90)90096-V.
- Fraser, Bruce 1999. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* **31/7** (Pragmatics: The Loaded Discipline?):931–952. doi:10.1016/S0378-2166(98)00101-5.
- Fraser, Bruce 2006. On the conceptual-procedural distinction. *Style* **40/1–2**:24–32.
- Fraser, Bruce 2009. Topic Orientation Markers. *Journal of Pragmatics* **41/5** (Pragmatic Markers):892–898. doi:10.1016/j.pragma.2008.08.006.
- Furkó Bálint Péter 2005. *The pragmatic marker – discourse marker dichotomy reconsidered – the case of well and of course*. Doktori értekezés. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Gärtner, Hans-Martin – Beáta Gyuris 2012a. Pragmatic markers in Hungarian: Some introductory remarks. Szerk. Hans-Martin Gärtner – Beáta Gyuris. *Acta Linguistica Hungarica* **59/4** (Pragmatic Markers in Hungarian). doi:10.1556/ALing.59.2012.4.1.
- Gärtner, Hans-Martin – Beáta Gyuris (szerk.) 2012b. *Acta Linguistica Hungarica* **59/4** (Pragmatic Markers in Hungarian).
- Gyuris Beáta 2008. A diskurzus-partikulák formális vizsgálata felé. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 639–682.
- Gyuris Beáta – Kiefer Ferenc 2008. Az igék lexikai ábrázolása és az eseményszerkezet. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 229–267.
- Kiefer Ferenc 1998. Aspektuális igeosztályok és az aspektus formális ábrázolása. In Büky László – Maleczki Márta (szerk.) *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei 3*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 79–91.
- Kiefer Ferenc 2003. A kétféle igemódosítóról. *Nyelvtudományi Közlemények* **100**:177–186.
- Kiefer Ferenc 2006. *Aspektus és akcióminőség, különös tekintettel a magyar nyelvre*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiefer Ferenc 2007. *Jelentésemélet*. 2. kiadás. Budapest: Corvina.
- Kiefer Ferenc – Ladányi Mária 2000. Az igekötők. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3: Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 475–480.
- Kiefer Ferenc – Németh Boglárka 2012. Amikor az igekötő nem telicizál. *Nyelvtudományi Közlemények* **108**:267–273.
- Kocsány Piroska 2001. Gondolatok az „ott” határozószói névmás sajátos szerepéről. In Maticsák Sándor – Zaicz Gábor – Tuomo Lahdelma (szerk.) *Ünnepi Könyv Keresztes László tiszteletére*. (Folia Uralica Debreceniensia 8) Debrecen, Jyväskylä. 751–758.
- Kocsány, Piroska 2013. Das Adverb „ott” ’dort, da’: ist das nur ein Adverb, weiter nichts? *Argumentum* **9**:388–396.
- Komlósy András 1989. Fókuszban az igék. In Telegdi Zsigmond – Kiefer Ferenc (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XVII. Tanulmányok a magyar mondattan köréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 171–182.

- Komlósy András 1992. Régensek és vonzatok. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 299–527.
- Kugler Nóra 1998. A partikula. *Magyar Nyelvőr* 122/2:214–219.
- Kugler Nóra – Laczkó Krisztina 2000. A névmások. In Keszler Borbála (szerk.) *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 152–175.
- Ladányi Mária 1998. Jelentésváltozás és grammatikalizáció – kognitív és szerves nyelvelméleti keretben. *Magyar Nyelv* 94/4:407–423.
- Maschler, Yael – Deborah Schiffrin 2015. Discourse markers. Language, meaning, and context. In Deborah Tannen – Heidi E. Hamilton – Deborah Schiffrin (szerk.) *The Handbook of Discourse Analysis*. 2. kiadás. Hoboken: John Wiley & Sons. 189–221. doi:10.1002/9781118584194.ch9.
- Molnár, Anna 2008. Pragmatische Sprachphänomene und das Grammatikalisierungskonzept. *Argumentum* 4:280–289.
- Molnár Cecília Sarolta 2016. Ugye melyik szabály alól ne találunk kivételt? Az ugye partikula előfordulása kiegészítendő kérdésekben. *Jelentés és Nyelvhasználat* 3:151–167. doi:10.14232/JENY.2016.1.7.
- Németh Boglárka 2009. Az aspektualitás szegmensei és kompozicionalitása: egy aspektológiai keret vázlata. In Székely Tünde (szerk.) *X. RODOSz konferenciakötet*. Kolozsvár: RODOSz, Clear Vision Kiadó. 132–145.
- Németh Boglárka 2012. *Az aspektus a magyar nyelvben: különös tekintettel a statikusságra*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 144) Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Péteri Attila 2001. Az árnyaló partikulák elhatárolásának problémája a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 125/1:94–102.
- Pustejovsky, James 1995. *The Generative Lexicon*. Cambridge: The MIT Press.
- Reichenbach, Hans 1947. *Elements of Symbolic Logic*. New York: Macmillan Co.
- Schiffrin, Deborah 1987. *Discourse Markers*. (Studies in Interactional Sociolinguistics) Cambridge: Cambridge University Press.
- Schirm Anita 2009. Partikula és/vagy diskurzusjelölő? In Keszler Borbála – Tátrai Szilárd (szerk.) *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 88) Budapest: Tinta Könyvkiadó. 304–311.
- Schirm Anita 2011. *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján*. Doktori értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. <http://goo.gl/BXvGVU>.
- Schirm Anita 2017. A diskurzusjelölők és a szövegtípusok viszonyáról. *Magyar Nyelv* 113/3:330–341. doi:10.18349/MagyarNyelv.2017.3.330.
- Schlachter, Wolfgang 1995. Egy „jelentés nélküli” szó a magyarban. *Magyar Nyelv* 91/1:10–25.
- Smith, Carlota S. 1991. *The Parameter of Aspect*. (Studies in Linguistics and Philosophy) Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Sperber, Dan – Deirdre Wilson 1995 [1986]. *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Steube, Anita 1985. Erlebte Rede aus linguistischer Sicht. *Zeitschrift für Germanistik* 6/4:389–406. <https://www.jstor.org/stable/23975064>.

- Talmy, Leonard 1985. Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms. In Timothy Shopen (szerk.) *Language Typology and Syntactic Description 3: Grammatical Categories and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press. 57–148.
- Tenny, Carol 1994. *Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface*. (Studies in Linguistics and Philosophy) Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. Az igekötő + ige szerkezet szemantikája. *Nyelvtudományi Közlemények* 109:187–226.
- Vendler, Zeno 1967. Verbs and times. In Zeno Vendler *Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press. doi:10.7591/9781501743726.
- Wacha Balázs 1976. Az igeaspektusról. *Magyar Nyelv* 72/1:59–69.
- Wacha Balázs 1989. Az aspektualitás a magyarban, különös tekintettel a folyamatosságra. In Rácz Endre (szerk.) *Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó. 219–282.
- Wacha Balázs 2001. *Időbeliség és aspektualitás a magyarban*. (Nyelvtudományi Értekezések 149) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Zeevat, Henk 2003. Particles: Presupposition triggers, context markers or speech act markers. In Reinhard Blutner – Henk Zeevat (szerk.) *Optimality Theory and Pragmatics*. London: Palgrave Macmillan. 91–111.

A szerzőről

Kocsány Piroska a Debreceni Egyetem Germanisztikai Intézetének nyugalmazott docense. Kutatási területe a szövegnyelvészet, retorika és stilisztika.
Elérhetősége: kocsanypiroska@gmail.com